

За Ришард Капушчински и неговите „Пътешествия с Херодот”

Явор Конов

пианист и музиколог,
доктор по музикология и доктор на науките,
професор, департамент Музика, НБУ

(За семинара „История на Херодот”, с водещ проф. д.н. Богдан Богданов, 20 март 2013 година)

„Заниманията с култура са били винаги аристократична сфера. Там, където културата се отклонява от този принцип – тя загива”, Ришард Капушчински („Пътешествия с Херодот”, стр. 84)

И, като отворих отново и „Лапидарии”-те на Капушчински (вж. по-долу), видях още нещо, което добавям и тук: **„Изкуството е аристократично. Културата може да бъде масова – изкуството никога. Изкуството – това е аристокрацията на културата”** (стр. 278)

И понеже аз се занимавам, малко или повече, с изкуство, усетих, че след тези думи по по-друг начин седнах в стола... :)

И за пореден път се запитах, какво (да) правим ние, българите, (като) имаме ли, нямаме ли аристокрацията?

Веднага се досещам за казаното от един наш експерт по много неща (и особено по масмедии), че понеже ние, българите, нямаме аристокрация, то Иво Хаджимишев (големият наш съвременен фотограф, зет на Валери Петров) с фотографиите си се опитва да създаде българска аристокрация. Бе казано в телевизионен филм за Иво Хаджимишев, затова цитирам по спомен. Самият Хаджимишев (с прадядо американец фабрикант, но с ирландски корени, доколкото разбрах) е наречен от Мариана Първанова „Фотографът аристократ” (сп. „Политика”, 2009). Но и самият Капушчински не е с аристократичен произход (баща му е учител, с 47-годишен стаж, при това никога не бил закъснявал за работа, според Капушчински) – но за това, по-долу.

За релациите „Изток-Запад”, не мога да не кажа и тук. Нас (България) много често ни няма en effet („ан ефе”, „в действителност”, както казват французите) в „картата на съзнанието” (определението мое, Я. К.) на европейца, на американеца, на кого ли не... Иво Хаджимишев неведнъж разказва как, когато баща му (известният оперен режисьор Михаил Хаджимишев) работил през 60-те години на фестивала в Глайндебърн (Glyndebourne Festival Opera), бил представен в печата като „оперният режисьор Михаил Хаджимишев от Букурещ”. Букурещ, да. Преди появата

на мобилните телефони, бе НОРМАЛНО, като отидеш в поща в Париж, за да поискаш телефонна връзка със София, да се започне: „Bien, Sofia... C'est Roumanie?“, „Mais non, c'est BULGARIE!!“, „Oh, mille pardons...“ (виждаш обаче, че на френската служителка ѝ остава „тъмна Идия“). „Bien... c'est Turquie??“ „MAIS NON! C'est BULGARIE!!!“ „Ah, excusez-moi!... C'est Afrique??“ И – дотук с „френските“ варианти и възможни хипотези за това къде е София.

Изток, Запад... Кое за кого е Изток и(ли) Запад? Спомням се, през моето детство, юношество, че и младост, 70-те и 80-те години на миналия век, в социалистическа България, как гледахме на Полша като на Запад (и така си и беше, а и сега си е така, с полякините, които продаваха козметика Nivea (пишеше на опаковките, но бе лицензна полска, ако не греша – и все пак, Нивеа!) по плажовете и особено на „Евин“ плаж. Както и малките парфюмчета (силно миризливи, в не особено добрия смисъл на думата), в малки стъклени „желъдчета“, с все пак обещаващото наименование „Vuc može...“ („Може би...“). И как бе все пак по-престижно да имаш „Полски Фиат“ 125, вместо „Лада“ (и двете марки бяха лицензни от италианския Fiat, но руснаците бяха сложили тяхно име), макар че имаше много оплаквания от технически проблеми с полските фиати (дори като че ли повече, отколкото с ладите...) и как България бе „Запад“ спрямо хората от СССР.

Нека сложа и едно мото от Херодот:

„Другите светове, другите култури са огледала, в които се оглеждаме ние и нашата култура“

Да бъде или да не бъде, заставането ми тук пред вас, за книгата на Капушчински „Пътешествия с Херодот“?

Познавах (т.е. срещнах се с текстове на) Ришард Капушчински отдавна, по-точно казано от 1998 година, когато изчетох неговите „Лapidарии“ (1997; българският превод е издаден в 1998 от Карина М Тодорова, София). Силно се впечатлих – изключително умен човек. Изчетох книгата, подчертавах си, слагах ремарки. Една от мислите му дори разпечатах, за „инструментално гледащия на хората“ човек, този, който ги познава само когато и докато има полза от тях, ползва ги, след това ги забравя. Ненормален, според Капушчински. А толкова често срещащ се...

При следващия прочит на текста си се разтършувах вкъщи, успях да намеря книгата и, ето, цитирам дословно: „Характерно за психопата е инструменталното третиране на другите хора. Потребен си му тогава, когато си му потребен. Иначе – не съществува. Неговото мислене за другите е селективно: мисли само за онези, които в дадения момент могат да направят нещо за него или нещо да му дадат. Когато този момент

отмине – психопатът забравя за тях или – което е често срещано – започва да ги ненавижда. Тази ненавист е пренасяното върху другите, потискано чувство за вина и срам заради собствената подлост. Този механизъм обаче действа най-често подсъзнателно, затова психопатът обикновено оценява себе си твърде високо.” (стр. 306).

Прави ми впечатление, че Капушчински нарича инструментално гледащия на другите хора човек „психопатът”. А психопатии има различни. Но за него, ако разбирам добре, това е най-лошата психопатия. Използвачът неблагодарник, който не само че е неблагодарник, но и намразва тези, които са му услужили (решаващо; разширявам – или доразвивам – принципа?) – именно защото знае, че не е можел да направи или постигне съответното нещо, без тях, сам. А дали изпитва вина (винаги), не съм сигурен. Някои започват и да си вярват, че са прави. „Самонавиват” се и си започват да си вярват и за това, че са можели сами да свършат работата. Някои започват да си вярват, че наистина са я свършили сами. Само дето остава да те мразят. Познавам немалко такива, уви. И покрай мен, и особено покрай мои близки...

Този мой материал става все по-обеман. Май трябва да извлека от него един „лапидариум”: само констативните текстове на Капушчински за Херодот... Какво е свършил, как го оценява.

Когато тук проф. Богдан Богданов показа книгата, спомена, че не я е познавал и се е ласкаел, че пръв вижда у Херодот човека, който гледа на историята като опозиция „Изток-Запад” (цитирам по памет, неточно), а Капушчински го бил направил вече (при това и българското издателство, отпечатало българския превод, се казва „Изток-Запад”... - това не помня, каза ли се, или аз го забелязах, последното няма никакво значение). И гледах тук как проф. Богданов похвали книгата и предложи който иска, да я вземе, прочете и представи тук, и всички си замълчаха, и продължиха да мълчат, и той стоеше с книгата в ръка, все още усмихнат (дисциплина на поведението...), и аз в това време от една страна полюбопитствах да прочета още една книга от Капушчински, а, от друга страна, се почувствах неудобно от това мълчане, стана ми неудобно за проф. Богданов, че му става мъчно и дори може би неприятно, че никой не поема идеята (или не поема ангажмента, по-точно казано). И аз съм изпадал в такива ситуации: предлагаш на студенти или колеги нещо много стойностно, интересно и дори увлекателно, радваш се, че си попаднал на него и че можеш да им го предложиш, въодушевен си, а аудиторията насреща ти застива и ти направо се „убиваш”... Та по всички тези причини се обадох, посегнах, взех книгата, после коментирах, че не е май моя работа да правя това – и то пред тази аудитория, после си поръчах от Интернет екземпляр, върнах на проф. Богданов книгата и продължих да се чудя дали да се „изявя” или не... Представих си какво би било, ако на форум на МУЗИКОЛОЗИ (и особено пред някои по-така...) някой НЕ-музиколог (да речем, филолог

или историк), се самопредложи да анализира музика или текстове за музика, че сред тях и съвременни... (Нещо такова се случи на М. Б., който изрази откровенно и правдиво мнение, но бе посрещнат с лош „професионален” ответ.) Нещо подобно би трябвало да направя аз пред филолози, литератори и историци... (с – и пряко – всичките моди, „актуални” виждания и „най-верни” термини на въоръжение, и най-вече личните пристрастия, познавателни и мисловни рамки на „широко скроени експерти”, и вражди... (Много често в резултат на личните амбиции за налагане, чрез което – и божем „оставане в историята”. При съвсем локалните ни характеристики...).

„Глупакът учен по-голям глупак е от неукия глупак” (Молиер, „Училище за жени”). Да се лаская ли, че важи и за мен?

Но и не бих искал да излезе, че ме е „страх”, или че в повече от допустимото ме мързи... Почнах да чета „Пътуване с Херодот”, и в нея започнах да подчертавам и да слагам и ремарки и... продължих да се чудя, да застана ли пред вас с „анализа” си.

При това, в четенето на първите текстове се отказах (почти) съвсем – защото това бяха разкази на Капушчински за попадането му в световите на Индия и Китай: чужди цивилизации, трудно обясними за него и нас, с много различен живот и култура. И най-вече, с много мизерия, с глад и с крайно незачитане на стойността на човешкия живот: той не струва нищо и не интересува никого, когато става дума за живота на бедни хора. Гладуват, мизерстват, така си и умират... Това е, което ме отблъсна съвсем. Казах си: „Не ми стига всичко лошо около мен в реалния ми живот (в който стойността на човешкия живот също отиде почти в единствена релация със стойността на паричните му авоари – неговите или на близките му, ако има такива и ако те имат такива), а и да се потискам с тези истории, че и да ги коментирам...” Това за НЕстойността на човешкия живот болезнено, живо и възмутено го описва и Вера Мутафчиева в „Белият свят”, оттам съм го запомнил... (за съжаление, тази книга е на вилата и не мога да препиша и цитирам точно мисълта, а е казано великолепно). Но по-нататък у Капушчински попаднах на мисълта му за културата, която страшно ми хареса, хареса ми и с идеята да я ползвам за мото, поставих я – а мото без текст не става, нали – и реших да седна и да свърша работата, да извадя интересни констатации и други мисли на Капушчински, да ги систематизирам някак и да ви ги представя. И ето ме пред вас. А и да не се изложя, че не мога да направя по никакъв начин едно такова представяне, което сам предложих – и да не изпълня ангажимента, който поех.

И досега изцяло не съм прочел и „История”-та на Херодот (въпреки великолепния превод на проф. Петър Димитров, която, като го четеш, сякаш Херодот е пред теб и ти говори на български по-добре и от мнозина българи). Поради недостиг на време... (уж!; оправдавам се, мисля), а може

би най-вече поради неприятното чувство от множеството епизоди на крайна жестокост, в нейния разказ; от един момент нататък не мога да избягам обаче от идеята, че те са вмъкнати (и) заради извечната необходимост (за успеха пред публиката, особено масовата) от „трилър”...

Като споменах наистина великолепия превод на проф. Димитров, да отбележа изрично, че в моя текст съм преписвал откъсите от Херодот, така, както са преведени в книгата – предполагам, от полски, от преводачката Лингорска-Начевска. Неведнъж в живота си съм сравнявал преводи (интересно ми е, а ми доставя и удоволствие – и да видя как е прехвърлен смисълът, и да видя как звучи на двата езика; този път не сторих такова сравнение – не само поради бързане, но и защото не знам полски; само да се ориентирам, така, в него, и после да гледам как са го направили на български и всъщност чак тогава, през българския вариант или варианти, да разбирам смисъла, но без да мога да го направя на оригиналния език, а то там може и да не е точно този смисъл, ама аз не разбирам – не става, не е честно).

И така, Книгата

Капушчински, Ришард: Пътешествия с Херодот, превод Благовеста Лингорска-Начевска (2008), предговор Минка Златева (2008), Издателство „Изток-Запад” (2006 – ?, ЯК), София. Преводът е направен по полско издание, Знак, Краков, 2004, 288 страници. Книгата е отпечатана през май 2008 (с държавна полска подкрепа – програма ©POLAND, както и със съдействието на Полския институт в София). Книга съвсем от нашата епоха, почти „днешна” – за нас, по-възрастните, 10-на години са си „като вчера” почти. За студентите е доста по-друго обаче... На мен и джиясемът ми е модел от 2003 (не и нотбука, обаче). А роялът ми е, за щастие, немски, Ibach, от 1973 година – златна епоха!

За Херодот и неговата История тук е ставало, става и ще става, живот и здраве, дума много пъти. Аз ще замълча.

Книгата на Капушчински представлява един низ от негови разкази, 28 на брой, за негови пътувания, срещи с хора, общества и природа, наблюдения, размисли, преживявания, констатации, въпроси, прогнози...

Капушчински също има... как да кажа „3 мота”?! Книгата му започва с мисли на трима големи автори:

Сенека, „Имам чувството, че съм книга, слепена от стоеене. Трябва да разгръщаме от време на време духа си и да изваждаме нещата, които сме складирали там, за да бъдат готови, ако стане нужда”,

Новалис, „Всеки спомен е настояще” и

Антоан дьо Сент-Екзюпери, „Едни за други ние сме пилигрими, които по различни пътища вървят в зной и пек към общата среща”.

С тези автори и с тези техни мисли Капушчински (само)охарактеризира книгата си?

Ще цитирам и мисълта на големия съвременен клавесинист Густав Леонхарт: „Когато четеш източниците (изворите), четеш само това, което би искал да прочетеш. Прочетете ги отново след пет години и може да откриете различен смисъл. В дадения момент, когато свиря една творба, правя своя избор на интерпретация, но в същото време някой друг може да защити също толкова добре един съвсем различен прочит” (превод Я. К.). Това (и толкова!) – по въпроса за „автентичността” (постижимата :-) и „точната” и „вярна” интерпретация...

Веднага добавям: скоро писах за студентите си (в НБУ, аз преподавам и изобщо работя само в НБУ) по „Музика, култура, изкуство” (GENB-курс, по идея на проф. Богданов, да се представя музиката като част от, продукт и в контекста на общо историческо – социално, политическо и културално – развитие, а не „сама по/за себе си” и им качих в Мудъл-а размислите си, по повод на великолепни филми (на BBC2) за бележити музиканти (Пърсел, Хендел, Хайдн, Моцарт, Бетовен, Менделсон, Чайковски...), които гледаме и коментираме, с автор и водещ видния британец диригент Чарлз Хазлуд (Charles Hazlewood). Та коментирах представите за миналото, а съответно, чрез нашето възприемане, осмисляне и преживяване, и в нашите представи за миналото и в нашето настояще. Честе са, малко или повече, различни за всеки човек, да припомня. Затова би могло да се говори, че няма „обективно минало”, а различни разкази за различни части от миналото (историята като „история”, в смисъл на разказ, приказка: „Чакай да ти разкажа една ИСТОРИЯ” ... – това също го знам от В. Мутафчиева), съответно би могло да се говори, че няма и обективно „настояще”, а за всеки от нас то е нашето настояще, в нашия живот (бит и душевност), по наше усещане и преценка и прочие, и прочие.

Да кажа и сега и тук: в този план, преследването на „автентичността” е интересна идея и увлекателно действие, но утопия (като постижима цел – защото е непостижима именно). От едно или друго (крайно частично и субективно известно ни) минало до сега е изминало малко или повече време, в което (частично и субективно известните) събития са претърпели едни или други интерпретации, да речем са се обогатили с осмислянията на следващи времена (има предвид различни общи промени в гледните точки и осмисляния) и личности (индивидуалности). Значи, едни или други произведения на изкуството (има предвид интересни, значими творби) са се обогатили през изминалото време, осветлени и осмислени по различни начини. Разбира се, ние (т.е. всеки един от нас) може да има, да речем, съвсем малка представа за дадена творба, автор, култура (контекст) – това си е наш личен проблем (ако приемем, че е проблем :-). Но, ако се

заинтересуваме (лично; или се видим принудени), ще навлезем в поредиците от факти и интерпретации и ще „работим“ с творба, много по-различно – и разнообразно – интерпретирана от/спрямо „същата“ творба непосредствено при създаването ѝ. Общо казано. Изучаването на историята (на обществото, политиката и културата му), на инструментите от съответното време, на изпълнителските практики – вокални и инструментали, и прочие, и прочие, е много обогатяващо, но не бива да стигне до един театър, в който всичко е на място, уж, но стои архаично и скучно. И особено, ако изпълнителите са неталантливи, неинтересни, неартистични.

Частичността. Частичността на познанието. Оттам – и частичността на осмислянето, заедно със субективността на преживяването. Капушчински свършва книгата си с разказ за посещението си в родното място на Херодот, Халикарнас, понастоящем Бодрум, понеже е в Турция (Бодрум, веднага го поправил турският полицаи, когато питали за пътя). Пристигнали с малък кораб, по пътя старият гръцки моряк сменил на мачтата гръцкото знаме с турско, е двете еднакво избелели и орфани от употреба. Този последен разказ е озаглавен „Стоим в мрака, обкръжени от светлина“. Капушчински разказва за посещението си в „Музея на подводната археология“ в Халикарнас/Бодрум, находящ се в построения още от кръстоносците замък „Св. Петър“. В който са показани експонати, извадени от Егейско море (и от историята) от водолази. Изваденото е само част от потъналия свят (потънал в морето, потънал и в историята). Много малка част. Но това е, с което разполагаме, за да видим историята. И то на дневна светлина, разказва Капушчински, не се вижда много. Едва с настъпването на вечерта, когато уредникът на музея запалва осветлението, светват и множеството малки лампички във витрините, и така заблестяват и излизат от полумрака експонатите, сред които и красиви стъклени съдове. По подобен начин, ще добавя допълващо, и всеки от нас, който поглежда към историята (частично достъпна ни, de facto, и още по-частично и изкривено достъпна ни, в мислите, чувствата и оценките ни – нашите лични, както и тези на обществото ни, мястото и времето), „осветлява“ времена, общества, процеси, хора... И себе си, в тях и/или чрез тях.

И още една мисъл на Капушчински, която страхотно ми допадна и би могла да (ми) служи за мото, в това „пътешествие към и в „Пътешествията с Херодот“ на Капушчински:

„Това прескачане от епоха в епоха е постоянно изкушение за човека, който иска като роб и жертва на неумолимите закони на времето, иска макар и само за миг, и само илюзорно да се почувства негов господар и властелин, да застане над него и да може произволно да съчетава, свързва и разделя различни етапи, стадии и периоди“ (Капушчински, книгата, стр. 147).

Капушчински иска да остане (и той) в историята чрез коментарите си на Херодот (да остане подобно на него)... Така го усещам. Или поне така си мисля, че е.

Интересно, след 100 години (както примерно се казва) кой ли по света, че и в Полша, ще знае за Капушчински? Дано да се знае!

Преводачката иска да остане и тя в историята, чрез превода си на Капушчински. И това си мисля. И го усещам в допълващите ѝ превода текстове. Но за това – по-долу.

Авторът

Ришард Капушчински (Ryszard Kapuściński, 1932-2007), поляк, е публицист, писател и поет, както и фотограф. За него на много места може да се прочете, че е световно известен, най-вече като журналист, особено заради репортажите му от най-горещи точки на света (Азия, Латинска Америка, Африка, Европа...) – през 60-те и 70-те години отразява 27 революции и преврата. Превеждан на повече от 30 езици, казват. По образование е историк (започнал да учи полска филология, но се прехвърля в история), възпитаник на Варшавския университет. Специализира и журналистика, пак там. Съчетава журналистиката с пътеписа, увлекателния разказ с точното психологическо портретуване. Носител на повече от 20 национални и международни награди, doctor honoris causa на много университети (включително и на СУ).

„Пътешествия с Херодот” е последната му приживе издадена книга.

Но срещата му с „История”-та на Херодот става много по-рано. Капушчински мечтае да излезе извън граница (и понеже неговата това е в епохата на съветския социализъм и блок, ще кажа – „за границей”). И един ден на 1956 това се случва, пращат го в Индия. На летището колежката му подарява дебела книга с твърди корици, подвързани с жълтеникав плат – „История” на Херодот.

Заминавайки за Индия, Капушчински признава, че не знае... нито дума английски. (По-нататък в книгата пише, че в Африка? Чете няколко налични там книги, на английски и френски език. Откога е знаел френски? Не знам. В материали за него се посочва, че знае /поне ползва, ще кажа аз/ 5 чужди езика: английски, руски, френски, испански, португалски. Гледах и го слушах в Интернет, с негова лекция от може би последната година от живота му. Говори на английски. Свободно говори, с най-разпространени думи, с не много добро произношение.

Не знае и нищо за Индия. Но тръгва... Но за това – по-долу.

Посочван като вероятен нобелов лауреат, след смъртта си Капушчински е посочен и като разузнавач, „комунистически шпионин” („Нюзуик”, 2007).

През март 2010 излиза от печат на полски език книгата за Капушчински на Артур Домославски (Artur Domosławski, роден в 1967, полски журналист и личен приятел на Капушчински), в която са отправени критики и обвинения към него. Вдовицата на Капушчински отправя на свой ред обвинения към Домославски за клевета и нахлуване в лично пространство. Не съм чел книгата, затова няма да коментирам повече. Съобщавам според общи посочвания в пресата. От 1952 и до смъртта си, Капушчински е женен за Д-р Alicja Mielczarek; дъщеря им Zofia се ражда в 1953.

Мои впечатления: Капушчински пише някак... романтично. Красиво описателно, богато, не пести думи. Димитри Иванов пише лаконично, виртуозно, със страхотно чувство за хумор (включително и самоирония, често при това, дори /само/бичуваща в случаи). Лаконичността, чел съм да казва, била от принудата да се впише в зададения му (мальк за всичко, което иска да каже) обем във вестника. При това Д. И. познава прекрасно нашата българска действителност и народопсихология, твърде различна от полската, били те и двете държави (уж) в едно, в «съветския блок». Блок, блок – ама къде е католическа Полша, къде е... Как беше на турски? «Нерде Ямбол, нерде Стамбул».

Все пак, като че ли предпочитам (да чета) Димитри Иванов. И като ерудиция, респ. и като поглед към света (нашия и другия) и констатации, и като полифония на осмисляния и мисловни обрати, и като чувство за хумор (включително и самоирония)... И всичко това във великолепно лаконичен стил. С «уж случайни», «уж свободни» асоциации – а то те, според мен, са най-внимателно и най-интелигентно подбрани и подредени, някак като «точки в пространството», който точно очертават конструкцията, обема и смисъла на текста му. Но БЪЛГАРИНЪТ Иванов, който при това пише и на български, никога няма (не би могъл да бъде) световноизвестен като ПОЛЯКА Капушчински. Уви!

Роден в Пинск – тогава в рамките на Втората Полска република, а днес в Беларус, Капушчински е кръстен като римокатолик. Роден в бедност. Още ученик, в 1948, встъпва в редовете на полската младежка комунистическа организация и става местен лидер. Като такъв пътува през лятото на 1951 в ГДР, в Източен Берлин, на фестивал в пропаганда на комунистическа Германия; това е (явно) първото му пътуване зад граница; но за това не става дума в «Пътешествия с Херодот». От 1954 Капушчински (тогава 22-годишен) до 1981 е член на Полската обединена работническа партия (тяхната комунистическа партия, управлявала «Полската народна република» до 1989 година; Капушчински кандидатства за прием в нея още в 1952, за да служи, както сам заявява, „с всичко, на което е способен, на безсмъртните идеи на Сталин”). Капушчински отразява полски събития до 1962, когато е назначен в ПАП (полската информационна агенция) като единствения (? , Я.К.) й

кореспондент за чужбина, от 1969 е кореспондент за Южна Америка; отразява събитията в 50 страни в годините 1959-1981. Почти 30 години работи за ПАП и седмичниците «Политика» (1958-62; орган на полската комунистическа партия) и «Култура». Бил е на 12 фронта, 4 пъти е осъждан на разстрел. След 1981 е писател на «свободна практика». Посетил е 100 страни по света. Автор на 19 книги. Може би най-известните от тях са „Императорът“ (1978 година, издадена на български заедно с „Шахиншахът“ в 1990), в която разказва за упадък на анахроничния режим на Хайле Селасие в Етиопия; „Шахиншахът“ (1982) – за падането на последния шах на Иран, Мохамед Реза Пахлави; и „Империята“ (1993, български превод издаден в 1994) – за разпада на Съветския съюз. Не спестява критики и към САЩ, Великобритания, Германия... Но и ласкавите му констатации за тях не са по-малко точни.

В английско-говорящия свят творчеството на Капушчински се характеризира (и) като жанр «магически журнализъм» (определението е на Adam Hochschild, от 1994; припомням латиноамериканския «магически реализъм» на Маркес, «100 години самота», 1967, както и на Амаду, «Дона Флор и нейните двама съпрузи», Карпентриер, Ескивел...) И като стана дума за «магическия реализъм» и Маркес, без да искам се сещам, от «Любов по време на холера», какво силно впечатление ми бе направил разказа за това, че чичото на главния герой (Флорентино Ариса, надявам се не греша – много стари спомени са ми, преди десетилетия я четох, тази книга, опитвам се да си спомня поне най-същественото), тръгнал в живота от «нулата», стига дотам, че владее речното корабоплаване в Колумбия («Карибската речна компания»), станал е изключително богат, може би най-богатият човек в страната. И се чудят, как такъв богаташ може да живее толкова бедно. Но чичото отговаря, че не е богаташ, а само сиромас с пари, което не е същото. Така е и в изкуството и литературата конкретно. Родил си се селянин, но с буден и любознателен, да речем, ум, плюс амбиция да успееш в живота, да се реализираш, но и да споделиш. Избрал си литературното поприще (за личностна реализация и удоволствие, но и за обществена реализация и кариера), изчел си дори много книги, че си и пътувал, влизал си и в музеи и галери, да речем, че и на концерт понякога, ама си си останал селянин! Манталитетна работа. От детството още «форматиран» така. И ти остават и асоциациите основни – селски, и цялостното светоусещане. Срещал съм не малко такива хора. И те дават оценки, и дори си вярват (неизбежните ситуации на преструване, при- и нагаждане и пр. оставям настрана). А оценките им не чинят. Ето защо се стремя да поопозная личността на оценяващия. В случая – Капушчински.

Роден в бедност, Капушчински неведнъж споделя, че, посещавайки бедните страни, усеща някаква близост с родното си място.

Още като много млад, КАПУШИНСКИ започва първата си журналистическа дейност във вестника «Младежко знаме», орган на

младежката комунистическа организация. За дейността си получава и «Златен кръст за заслуги» едва 23-годишен.

Пиша това, не за да хуля епохата и самия Капушчински (че и себе си...): «всеки е роб на времето, мястото и обществото си», пише той (и аз се съгласявам безпрекословно!). И за да успееш в съответните условия (за да се издигнеш, да уточня), трябва да се съобразиш и подчиниш и да обслужиш. Това констатирах, затова го отбелязвам. Талантлив, но и амбициозен млад човек, Капушчински. А вероятно е и вярвал в тези идеи и процеси. Вече поутвърден, а и стази «кръст», Капушчински поисква да пътува зад граница, вероятно има предвид Чехословакия. Пращат го в Индия (респ. и в Пакистан и Афганистан; едва тогава започва да учи английски (с помощта на «За кого бие часът» на Хемингуей и един англо-полски речник), в 1956, а на следващата година – и в Китай, и в Япония.

Съществуват виждания (обвинения), че Капушчински в голяма степен е търсил успеха, известността, славата, че е преувеличавал опасности, поемани рискове, преиначавал е информации... Ако е това, не е първият. Човешки слабости. В тази връзка ще добавя и че разгледах множество негови снимки, достъпни ми чрез Интернет. Останах с впечатлението, че не е бил лишен от суетност...

Капушчински, световноизвестният (и най-известният) полски репортер, смята Херодот за «баща на репортажа».

Преводачката

Благовеста Лингорска-Начевска. Не открих нейна биографика чрез Гугъла. Рождената ѝ година (1938) изчислих чрез текстовете ѝ в книгата.

В края на книгата, между страниците 265 и 286, е разгърнат текст на преводачката (горе вдясно четем „Сбогом, Ришек!), озаглавен „Пътешествия с Ришард Капушчински (или неописаните прекеждия на един български преводач). Изчетох и него досконално, както някои казват. Преводачката споделя за трудния си живот от 60-те години в Софийския университет („вегетирах”, пише за работата си там и тогава). Със завършена полска филология и недовършена аспирантура, с 3-годишно преподаване по български език в Краков. С „вечно отсъстващ” (цитирам) съпруг спортист, с 2 деца, със старчески депресирала майка... (Извод си направих, за пореден път: НИКОГА не се оплаквай от съдбата си, от условията си, от околните си – и особено когато сам си ги избирал, и пр. и пр. Защото едва ли някой ще те пожали! Най-вече ще злорадстват. А и да те пожалят – няма как да ти помогнат. Да ти върнат назад живота, че и да му променят съответните обстоятелства и характеристики, че да го преживееш наново, по-добре. Няма как да стане. И още нещо, пак си го помислям и сега: понеже много често творчеството е автобиографично, не

се самобичувай в него – че не си направил добър житейски избор, че не си успял да създадеш и/или задържиш семейство, че си непрокопсаник. Може виртуозно да го опишеш, майсторски, интересно, по начин необичаен – и да те хвалят с основание (но и ще ти злорадстват, в неофициалните коментари, че си неудачник, който се и самобичувал. Но всички тези размисли в тез скоби нямат пряка връзка н г-жа Лингорска-Начева, да отбележа изрично!). Та (да си продължа повествованието), à l'ère, както обичат да казват французите, г-жа Лингорска-Начевска преподава тогава по полски език, най-вече във връзка с превода. Искане да превежда полска художествена литература, но... не може да „пробие“, ако си позволя да обобща така. Поради „монопола“ на по неколцина преводачи от всеки един език (в онази епоха; а сега как е, не знам; знам само как /не/ се пробива да ти финансират проект, бил той и прекрасен и по форма, и по същество...). Но от Полския център я канят на среща с писател поляк, на нея той споменава книгите „Футболната война“ и „Императорът“ на Капушчински, тогава неизвестен още в България... Полският му колега говори за него с необичаен възторг. И г-жа Лингорска-Начевска чува вътрешния си глас (така пише тя самата), че ще превежда Капушчински. Заради Капушчински започва да чете с интерес полския седмичник „Култура“, изпада в еуфория от текстове на Капушчински, „не мога да мисля за нищо друго“ (цитирам), това е 1978-79. Малко по-късно става така, че директорът на издателството на Отечествения фронт ѝ възлага превода на „Футболната война“, „тихата война“ (отново цитирам) по издаването на български език на която продължила двадесет и две години. И така нататък, аз ще спра дотук. Разбрах и усетих, че най-високо цени автора и човека Капушчински (това се чете така или иначе в текстовете ѝ), но разбрах и усетих (не налагам никому мнението си), че ѝ се иска и да „остане в историята“ (кавичките мои, Я. К.) чрез преводачеството си на Капушчински... Прекрасно. И нашите изрични благодарности и поздравления за преводачеството ѝ!

Ох, то кой ли не иска да „остане в историята“. Макар и да е по предпоставка (в смисъл: и когато е) поставен в „маргиналността“. И аз: превеждал съм от, но и ПИСАЛ съм ЗА дьо Сен Ламбер, за В. А. Моцарт, за Джозефо Царлино (<http://www.kultura.bg/bg/article/view/15948>), за Себастиан дьо Бросар. Но като превеждах „Речника по музика“ на дьо Бросар (по факсимиле от 1705, <http://www.kultura.bg/bg/article/view/17744>), бе ми изрично казано, а и го осъзнавах сам, че ако изобщо „остана в историята“, то няма да е с моите (не само на Я. Конов, но и български по принцип) книги (и то става дума за българската история, нали – иди остани в световната с български книги...), а именно с превода си на дьо Бросар. И тази суета беше – нека да е била малкият, не основният мотив – в работата ми по него. Французите, при цялото си високомерие (принципно, към всички) я оцениха неочаквано за мен – сами организираха кръгла маса

около българския превод на дьо Бросар, и то в библиотеката във Версай, седяха около мен, не ми даваха да седна отстрани... Бе прекрасно. И прецедент, за тях, там и по този начин (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1172305>) . Не само прецедент за българин, който нито е учил там, нито е живял там (т.е. няма лични релации, решаващи в много отношения). В България (да отбележа ли това?), подобна кръгла маса „немà” (както се казва; и по-добре, може би – защото кой, а и дори да се намери кой – а то все се намира – то с кои знания, по-важният въпрос...). Нито имà/а особен интерес към Речника на дьо Бросар, превода, коментарите, епохата – тази „фундаментика” западноевропейска. Много слаб интерес, сред музикантите (тук нямам предвид само изпълнителите, но и историците и теоретиците, и преподавателите...)! По-скоро – интерес имаше (и има) сред... немумиканти. Мисля си: 300 години сме си живели (прекрасно?) без дьо Бросар, и следващите 300 (дано пребъдем, както се казва – искрено го пожелавам) ще си изкараме без него не лошо...

Майка ми (проф. Тереза Джемилева), медик, доктор на науките, пародонтолог, имаше един професор, немски възпитаник, Димитър Свраков. Голям професор! Много го цени и уважава. Та, помня, проф. Свраков казваше: „Когато го казва Димитър Свраков, никой почти не слуша и не чува. Ако го каже, дори и частично, някой пършив германец, българите вече застават мирно и слушат”. Цитирам само. Не искам да обидя никого (в това число и „германец”).

В народната памет (и от народната признателност) за Димитър Свраков остана само... името на автобусната спирка „Димитър Свраков” (около Драгалевци). И докога ли тя така ще се казва? Построй ли някой някое „Царско село” 2 (нерде „Царское село”, нерде „Царско село”...), Сан Суси БГ (СПА център, например) или Господ знае какво – и ще се преименува и спирката и вече за Димитър Свраков съвсем по никакъв повод няма да се чува. А причина има да се чува – ама не се чува...

В книгата на Капушчински „Пътешествия с Херодот” има предговор, озаглавен „Неповторим репортерски диалог през хилядолетията”, с автор Минка Златева, тогава доцент доктор, днес вече професор, от Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ (въвела изучаването на творчеството на Капушчински при студентите по журналистика, по думите на г-жа Лингорска-Начевска, стр. 283).

Из книгата

Кой е светът на Херодот?

«Той носи в мислите си картата на света, впрочем сам я създава, променя допълва.

...

На картата на Херодот фигурират Елада и Крит, Персия и Кавказ, Арабия и Червено море. Няма нито Китай, нито двете Америки, нито Тихи океан. Той не е сигурен каква е формата на Европа, размишлява и върху произхода на нейното название...» (Капушчински, стр. 259, в последната глава на книгата). Никой не зная – казва Херодот – дали на изток и на север Европа е оградена с морета или не...

Първите разкази на Капушчински (**4 глави** от книгата) са **посветени на Индия** («**Да преминеш границата**», стр. 19; «**Осъден на Индия**», стр. 30; «**Гара и дворец**», стр. 40; «**Раби пее упанишади**», стр. 52).

«Индия бе моята първа среща с другостта, откриване на един нов свят. Тази среща – изключителна, омайваща, бе същевременно и голям урок по смирение. Да, светът ни учи на смирение!» (стр. 52).

Капушчински счита Херодот за «доброжелателно настроен към хората и любопитен по отношение на света човек, за някого, който има винаги много въпроси и е готов да пропътува хиляди километри, за да намери отговора на някой от тях» (стр. 56-57).

Установява, че много малко е известно за живота на Херодот, при това «известното» е несигурно (стр. 57). Подчертава, че в този исторически момент Азия е центърът на света, дори и по отношение на гърците, защото йонийците (най-креативните сред тях) също са в Азия. Европа още не съществува, освен като мит.

Капушчински се опитва да си представи семейството на Херодот, родителите му, братята и сестрите му, дома му (пак там). Какъв е бил Херодот като дете, какъв е бил в училище, какъв е бил с играчките си, какви са били те, какво е било занятието на баща му... (стр. 58). Как е протекъл животът на Херодот, как е еволюирал той. Кога е починал – на каква възраст и къде, и от какво (стр. 60).

Идват **разказите за Китай (2 глави** от книгата: «**Стоте цветя на председателя Мао**», стр. 62; «**Китайската мисъл**», стр. 73)

«Лицето на индуса може да ни изненада с нещо неочаквано: ту на челото му ще се появи червена точка, ту на бузите ще видим тъстри орнаменти или пък, когато се усмихне, ще се покажат тъмнокафяви зъби. Подобни изненади са невъзможни за личето на китаеца. То е гладко и чертите му не се променят. Като че ли нищо не може да раздвижи неподвижната му повърхност. Това е лице, което ни казва, че крие нещо, което не знаем и никога няма да узнаем» (стр. 75).

Капушчински признава, че от тези чужди светове (толкова интересни сами по себе си)... бяга с известно облекчение: «тръгваш си с усещането за

загуба, дори със съжаление, но същевременно в това имаше и елемент на съзнателно бягство» (стр. 80).

Следва главата «**Паметта по пътищата на света**» (стр. 82).

Капушчински се е върнал от Китай, намерил е и нова работа, в **Полша**: в Полската телеграфна агенция. Възлагат му да следи събитията в Близкия Изток.

Ключа към разбирането на (причината за написването, както и същността ѝ) на «История»-та на Херодот, Капушчински намира и посочва в самите начални думи на Херодот: «Херодот от Халикарнас излага тук своите издирвания, за да не изчезне с течение на времето споменът за извършеното от хората и за да не отмине славата на великите и възхитителни дела на елините и на варварите, поради която те воювали помежду си» (стр. 83 в книгата на Капушчински). Защото «всичко тече» (Хераклит, преди Херодот), но «течейки, се преобразува. Същото е и с паметта» (Капушчински, стр. 85). Капушчински посочва Херодот вече «не като някакъв местен писарушка, задръстен провинциалист, любител на своя малък полис, патриот на едно от десетките градчета-държавици, от които се е състояла тогавшна Гърция. Не! ... а като визионер на света, творец, способен да мисли в планетарен мащаб, тоест – като първия глобалист!» (стр. 86). Разбира се, Капушчински веднага подчертава колко по-малък е светът (известният му) на Херодот. «В центъра са планинските и (тогава) гористи земи около Егейско море. Разположените по западното крайбрежие образуват Гърция, а по източното – Персия.» Херодот разбира, пояснява веднага Капушчински, че светът е «разделен, че има Изток и Запад, и че тези две пространства са в постоянни разпри, конфликти, войни» (стр. 86). И основният въпрос, уточнява Капушчински, а защо хората воюват помежду си? Каква е причината, каква е целта? «Защо Гърция (сиреч Европа) води война с Персия (сиреч Азия), защо тези два свята – Запада (Европа) и Изтока (Азия) – воюват помежду си, и то на живот и смърт? Винаги ли е било така? Винаги ли ще бъде така?» (стр. 87).

Капушчински подчертава, че повечето хора обичат уседналия живот. На такива любознателни, пътуващи за да открият отговорите на въпросите (си) като Херодот, гледат като на странници, «чудаци, смахнати и дори – като малоумници» (стр. 87). Отбелязва и друго много важно (и вярно!), а именно, че: «Едно пътуване не започва в момента, когато тръгваме на път, и не свършва, когато сме стигнали целта. В действителност то започва много по рано (в мечтите за него и в подготовката му, Я. К.) и на практика не свършва никога (е, свършва със смъртта, но можеш да го оставиш описано, Я. К.), защото лентата на паметта продължава да се върти в нас, въпреки че физически отдавна вече не помръдваме от мястото си.» (стр. 87).

Капушчински, който много е пътувал (посочихме кога, къде и в качеството си на какъв, т.е. на чия издръжка), (си) задава въпроса как и като какъв е пътувал Херодот. Като търговец? Едва ли, отговаря си – никъде не говори за стоки, цени, пазари. Като дипломат? Такива (професионално) тогава няма, обаче. Като шпионин? (Но на коя държава?, отговаря си с този контравъпрос Капушчински; явно, запознат е с въпроса, Я. К.) Като турист? Но туристите пътуват за почивка, отговаря си Капушчински, докато Херодот работи, и то много: репортер, антрополог, етнограф, историк... (стр. 87).

Идва разказът **«Щастието и нещастието на Крез»** (стр. 90).

Приемам, че Капушчински е в Полша.

Капушчински подчертава, че Херодот, «търсейки отговора на най-важния за него въпрос, а именно – как е възникнал конфликтът между Изтока и Запада», «постъпва много внимателно». Не заявява: «Аз знам!», «а кара (оставя, Я. К.) другите да говорят» (стр. 90). Капушчински подчертава, че Херодот разбира, че причинителите на конфликта не са нито елините, нито персите, а «трето племе – чевръстите професионални търговци, финикийците». Като «слагат началото на един непочтен «занаят» – похищаването на жени, от който започва цялата глобална бъркотия» (стр. 90). И веднага цитира Херодот, щото «само един неразумен човек можел да взема насериозно отвличането и да иска да си отмъщава. Разумните мъже не обръщали никакво внимание на такива жени, понеже било очевидно, че ако те самите не са искали, никога не биха се оставили да ги похитят» (!!!, Я. К.) (стр. 90-91).

(То с кое ли не е така, от всичко, което ни се случва «пряко волята ни» – а то ни се случва много често и защото сме /се/ оставили да ни се случи и не само «сме /се/ оставили», но вероятно и вътрешно сме го желали, било то и само подсъзнателно...)

Малко след това Капушчински посочва, че Херодот се опитва «да формулира своя пръв исторически закон». Исква «да установи и дефинира» основен принцип, изясняващ всичката история, а именно: «кой е започнал? Кой пръв е причинил несправедливост?» (стр. 92). Защото в света и времето на Херодот (а и до наши дни, на различни места) работи законът за отмъщението, «зъб за зъб, око за око». Възмездие е не само въпрос на «закон», то е акт на изпълнение на «свещен дълг». Който не го спази, ще бъде низвергнат и от «семејство, клан, общност». Това важи не само за човека (простосмъртният), но и за боговете, че и за Съдбата. Функцията на отмъщението? Възпиращият (за други или подобни деяния, извършени от теб или от друг) СТРАХ.

Вторият закон на Херодот, според Капушчински, «се отнася не само до историята, но и до човешкия живот», и той е, че «човешкото щастие

никога не е трайно» (стр. 93). Ярък пример – съдбата на лидийския цар Крез. Капушчински я преразказва подробно.

Третият закон на Херодот, според Капушчински, се крие (и) в отговора на делфийската Пития: «Дори за един бог е невъзможно да избегне определената му участ». Като чул това, «Крез признал, че грешката е негова, а не на бога» (стр. 97).

Идва разказът (главата) **«Крайт на битката»** (стр. 98).

Капушчински продължава да е в Полша?

Продължава за Крез.

Ще цитирам коментара на Капушчински, че: «наказанието за неистовата алчност сполетява човека винаги в момент – и в това се изразява неговата болезнена и рушителна сила, – когато му се струва, че е само на крачка от постигането на мечтаната цел. Това наказание се съпътства и от разочарование от света, от огромно недоволство от отмъстителната съдба и от угнетяващо чувство за унижение и безсилие» (стр. 99). Капушчински говори и за «елинския закон за умереността» (стр. 100). Жаждата за завоевание отнема разума. И пита веднага: «Ако светът се управляваше от разума, дали историята щеше изобщо да съществува?» (стр. 100).

И най-информираният (да речем така) понякога не знае (поне не упоменава) основни неща. Капушчински коментира водата, която возели за Крез в похода: «Кипната вода от тази река превозват в сребърни съдове...» «Среброто охлажда», коментира Капушчински Едва ли, казвам си аз. Но, което е важното: действа АНТИСЕПТИЧНО. И по времето на Крез, смятам, това е било ясно, поне по пътя на емпириката. По същия начин «светената» вода в християнската църква, ако се съхранява в сребърни съдове, стои чиста, бистра, без микроорганизми, дълго време. Същата вода в стъклени, пластмасови шишета и други НЕАНТИСЕПТИЧНИ съдове, зелениясва бързо. Личен опит. Баба ми бе крайно вярваща римокатоличка. Светената ѝ вода лично (скришом) заменях на всеки 10-ина дни, измивайки старателно стъкленото шише – наливайки новата, не надминавах нивото, до което бе (отпита) старата... Нека не ми е грях.

В следващата глава, **«За произхода на боговете»** (стр. 106), Капушчински (все в Полша?) се пита «Как работи Херодот?» Определя го като «репортер от плът и кръв: пътешества, гледа, разговаря, слуша, за да запише после...». «Как пътува? Ако е на суша – на кон, магаре или муле, а най-често – пешком, а ако е по вода – с лодка или с кораб? Дали е бил сам, или е имал и роб?» Роб слуга, но и спътник, помощна памет също така. Какви са били отношенията между Херодот и роба му? Като тези между Дон Кихон и Санчо Панса, в старогръцка(та им) версия? (стр. 109). Но освен роба, ще да са трябвали и водач, и преводач, ето ти група от вече

четирима (с Херодот в този брой). А вероятно обичайно са се присъединявали и други към групата (стр. 109).

Капушчински (пре)разказва за Херодот в Египет. За Псаметих (починал 150 годни преди появата на Херодот) и въпроса: кои хора са се родили най-напред? Ясно става, че не били уегиптяните, а фригите. Става дума и за «ненарушимия закон на историята ... че който превъзнася себе си, ще бъде унижен» (стр. 110). Херодот посещава Хефес, Мемфис, Тива и Хелиополис, за да провери нещата. Обсебват го въпросите, свързани с река Нил: откъде извира, откъде идват водите ѝ, откъде взема тинята? За да разбере, отива дълбоко в Горен Египет. Установява, че нравите и обичаите на египтяните са се установили почти във всичко наобратно на тези у други(те) хора: жените търгуват на дребно и пазаруват, мъжете са вкъщи и тъкат; те носят багажите на главите си – а жените на раменете; жените пикаят прави – мъжете клекнали; жена не става жрица нито на жени, нито на мъже – мъжете става и на мъжки, и на женски божества; синовете, ако не желаят, не са принудени да изхранват родителите си – дъщерите обаче са длъжни; хлебното тесто месят с краката си; и пр., и пр.

Капушчински подчертава, че Херодот обаче «никога не се възмуцава и не порицава другостта, а се старае да я опознае, да я разбере и опише». Че Херодот упреква елините във високомерие, което по-късно се предава и на европейците, заедно с убедеността в собственото си превъзходство (стр. 112).

Идва диренето на Херодот по въпроса «откъде елините са взели боговете си?». От египтяните, е отговорът на Херодот. Капушчински веднага подчертава, колко е хубаво, че Херодот заявява това във времето преди масовите комуникации, само пред «шепа хора», инак щял «да бъде убит с камъни, изгорен на клада!» (стр. 112-113).

Капушчински подчертава и това, че удивителното в тези дирения на Херодот е «светският им характер ... отсъствието на свящото и на обикновено съпътстващия го приповдигнат, тържествен език ... дискусиата е делова» (стр. 113).

Идва разказът «Гледка от минарето» (стр. 114), за случка с **Капушчински в Кайро**, в лятото на 1960. Ахмед, един местен, го примамва, под предлог «да му покаже гледката» от едно минаре, да се качат най-горе, Капушчински върви напред, до терасата на върха, с паднал парапет, където и когато Ахмед внезапно му казва (заповядва – защото едно бутване само, и Капушчински ще го няма вече на света) «Дайте ми парите си!», взема и и бързо се спуска надолу обратно. В следващите дни Капушчински вижда многократно същия човек на улицата, който с нищо и никак не се издава, че някога изобщо са се виждали, гледа го «с безизразно лице»; Капушчински е принуден да направи същото, няма и (друг разумен) избор.

В тази глава Капушчински коментира, че ако се приеме тезата на Херодот, че боговете на елините са дошли от Египет («боговете, които смятаме за наши, са съществували още в Египет отпреди повече от десет хиляди години!»), близка е и тази, че цялата им култура в/на Елада (т.е. Европа) е дошла от Египет (т.е. от Африка), ще се стигне до тезата, че европейската култура има... неевропейски (а именно африкански!) корени (и посочва веднага, че такава дискуссия се води от повече от две хиляди и петстотин години и че това е спор с много идеология и емоции, стр. 115). Капушчински подчертава, че «за Херодот многокултурността на света е жива, пулсираща тъкан, в която нищо не е дадено и определено веднъж завинаги, а непрекъснато се преобразува, променя, създава нови взаимоотношения и контексти» (стр. 115).

Идва разказът «**Концерт на Армстронг**» (стр. 122). Преживяно от Капушчински в Хартум (Судан, столицата; името на града означава «слонски хобот», ако не ме лъже паметта, Я. К.). В този разказ за Херодот става дума само в 2 поредни абзаца, а именно последните. В крайпътното селище Аба в Конго се срещат с гърци (в гръцка колония, стара гръцка заселническа практика още от времето на Херодот). Капушчински показва „История”-та на Херодот (която носи в сака си) на един от гърците. Той вижда името на корицата и се усмихва... по такъв начин, че за Капушчински не става ясно, дали тази усмивка е усмивката на гордостта, че имат такъв съотечественик, или (скриващата) усмивка на гърка, който не знае за кого и за какво става дума (!).

Идва разказът (главата от книгата) „**Лицето на Зопюрос**” (стр. 130). Капушчински е в Конго (в градчето Паулис в Източната му провинция). Коментира войната там, и прави паралел с войната на Дарий. Срещу разбунтувалия се Вавилон, според както е разказано от Херодот. В хода на преразказа и коментара си, Капушчински рязко се усъмнява във (възможната?) историческа истина. Вавилонците, пише Херодот, „след като въстанали открито, направили следното: отделили майките си и по една жена от всеки дом по избор, а всички останали събрали и удушили; жената, която всеки отделил, приготвяла храната. Удушили жените, за да им стигне храната.” (стр. 131 в книгата на Капушчински). Капушчински започва математически и в „обем”, така да се каже, да излага основанията за съмненията си в (раз)казаното: Вавилон, в 6-и век, е бил 200-300 000 жители поне, пише Капушчински. Значи трябва да са били удушени няколко десетки хиляди жени (а според мен, Я. К., много повече): „съпруги, дъщери, сестри, баби, братовчедки, любими момичета.” Кой е взел това решение? Имало ли е обсъждане? Имало ли е решение за начина на умъртвяване (именно, чрез удушаване). Как са изпълнили тази екзекуция, мъжете? С какви лица са били пред жените? А те отгатнали ли

са нещо по израза им? Дали всички мъже са изпълнили решението? Къде се е случило това? На определени за това места, от определени за това ексекютори, или съответните мъже от съответните семейства – по домовете (си)? Какво е било направено с телата, десетки хиляди? Какво е станало с психиката на тези мъже, както и с тази на останалите (оставените) живи жени, добавям аз (Я. К.)

Вавилонците, скрити зад достатъчно здравите и високи стени на града (няма още нито стенобитни машини, нито артилерия), се подигравали на персите и на Дарий, че ще ги победят тогава, „когато родят мулетата” (женското муле е ялово, уточнява или поне припомня Капушчински). Изминали година и седем месеца и... на младия Зопюрос (син на персийския нотабил Мегабюксос, семейство от елита) „едно от товарните мулета родило”! Прескачам преразказаната от Капушчински история за явяването на Зопюсор пред Дарий, за това как Зопюрос решава да се обезобрази и да отиде уж като беглец във Вавилон, беглец, който, осакатен уж от Дарий, го мрази крайно и иска да му отмъсти, във войната. Поема ръководство на отделни вавилонски части, срещу които Дарий изпраща (по предварителна уговорка със Зопюсор) слаби войски, те биват разбити, така постепенно на Зопюрос му гласуват доверието да бъде направен главнокомандващ на вавилонците и комендант на града, дават му ключовете – и след това те вече са предадени от него и погубени. Дарий разрушил всички порти, сринал стените и набил на кол 3 000 вавилонски водачи. Още едно твърдение, в чиято истинност (не/възможност за изпълнение) Капушчински се усъмнява в най-голяма степен (стр. 133-137).

Идва разказът (главата от книгата на Капушчински), озаглавен „Заекът” (стр. 138).

От текста не се разбира къде в този момент се намира Капушчински (още в Конго, ако съдим по първия абзац на следващия разказ, вж. по-долу).

Отново пише за Дарий, по-нататък, за похода му срещу скитите. Тук Капушчински прекрасно формулира (защото прекрасно е изучил и осмислил), че, за да завладяваш, „когато става въпрос за света на хората, е необходим още и претекст. Важно е да му се придаде рангът на общочовешка мисия или на божия заповед. Изборът впрочем не е много голям: или става въпрос за това, че трябва да се защитаваме, или че сме длъжни да помогнем на другите, или че изпълняваме волята на небесата. Най-добро е свързването на трите мотива. Защото атакуващите би трябвало да действат, озарени от ореола на помазаници, в ролята на избраници, на които се е спряло божие око” (стр. 140).

Претекстът на Дарий, упоменава Капушчински, е, че преди век скитите са нападнали земите на медите (друг ирански народ) и са ги владели 28 години. Ето защо Дарий (ще) си отмъщава, тръгвайки срещу

скитите. Капушчински посочва, че в действие отново е законът на Херодот за това, че отговаря този, който е започнал – и понеже е извършил зло, задължително е да бъде наказан, било то и след много време (по Капушчински, стр. 140).

Прескачам хрониката. Отбелязвам споменатото за агатюрсите, според Херодот: „жените при тях са общи, за да са роднини помежду си, и тъй като всички са си близки, между тях няма завист, нито омраза.” Първо веднага си помислих: „Ех, де да можеше и българите (за които И. К. каза, че всички са братовчеди помежду си), да можеха да са роднини помежду си, та да би изчезнала (или поне намалела) прословутата наша завист! Но още докато си го помислих, и си дадох сметка, колко много – и то особено ожесточена – завист познавам именно между роднини! Именно роднини, понеже!

Отивам към следващия разказ (глава от книгата на Капушчински), „Сред мъртви царе и забравени богове” (стр. 147)

В самото му начало Капушчински изтъква, че заради желанието си да остане още с Херодот, нарушава хрониката на собствените си пътувания, като от Конго в 1960 прескача в Иран от 1979, където и когато се извършва ислямска революция начело с „един достолепен, навъсен и непреклонен старец – Аятолах Хомейни” (стр. 147).

И веднага следващия абзац взех с възторг за още едно мото на изложението си, това за „човека, роб и жертва на неумолимите закони на времето” (на епохата си, така го разбирам – заедно и с процеса на порастване и, по-лошото след това, стареенето).

Следва (у Капушчински) един от отвлъкително жестоките епизоди в хрониката на Херодот, един от тези, които ме отблъскват от изчитането на цялата „История”, а именно този, че: „Тогавата един персиец, Ойобазос, чиито трима синове взимали участие в похода, замолил Дарий да му остави поне един. А Дарий отвърнал като на приятел, чиято молба е умерена, че ще му остави и тримата. Ойобазос се зарадвал твърде много и сметнал, че синовете му са били освободени от похода. Но Дарий заповядал на хората, които се занимавали с тази длъжност, да умъртвят всичките Ойобазови синове. Тъй те останали там, но заклани (!!!, Я. К.). Дарий – убиец, както посочва и Капушчински, който веднага уточнява в паралел, че бил същевременно „добър стопанин, грижел се за пътищата и пощата, сечал пари и подкрепял търговията”. Какво да кажем? Азиатска работа?

Друга една формулировка, у Капушчински, която ми направи силно впечатление с истинността (и изчерпателната си лаконичност):

„изисканите опортюнисти и колаборационисти” (пише Капушчински за тези, с които обичайно Александър Велики контактувал, но не е ли принципно така, при опортюнистите и колаборационистите в различни епохи и места, Я. К.?)

Идва главата «Почести за главата на Хистиайос» (стр. 158).

«Тръгнах си от Персеполис, а сега напускам Техеран, за да се върна (с двайсет години назад) в Африка, но по пътя ще трябва да спра – мислено – в елинско-персийския свят на Херодот...», така започва тук Капушчински.

«Дарий не успява да покори скитите, него – азиатца – го спират в преддверието на Европа» (обобщава Капушчински). Не само, но го обхваща ужасен страх и бърза да се върне в Персия. Кой е пътят му за отстъпление? Един-единствен: през моста на Истър, който е построил в началото на похода. Сега се пази от йонийците (елини от Мала Азия, владение на персите в епохата на Херодот). Скитите обаче, конници, стигнали до моста преди Дарий. И предложили на йонийците да го разрушат, което предпоставя 2 възможности: 1) скитите да се разправят с Дарий и войските му и 2) йонийците да си възвърнат свободата. Йонийците свикват събрание. Милтидат предлага да се разруши мостът. (Капушчински подчертава, че в заседанието участва не народът, а тираните, натрапени именно от Дарий на населението!) След Милтидат думата взема обаче Хистиайос от Милет, който припомнил, че всеки от присъстващите е тиранин на град именно благодарение на Дарий и ако той бъде унищожен, ще се свърши и с управлението на тираните, защото градовете ще предпочетат демокрацията (и всички, които са на заседанието, ще загубят не само статута си, но може би и живота си, Я. К.). И след тези думи всички обърнали мнението си, като решили този път да не се разрушава мостът, т.е. да не послушат искането на скитите. (А защо след това скитите, които, според историческия разказ, са били с намерение, може би и съответно в състояние, да се справят с войските на Дарий, не са се справили с охраната на моста и не са го разрушили, отговор нямам, Я. К. Както и да е!)

Дарий е толкова благодарен на Хистиайос, че го взема съветник в столицата на Персия, Суза (и загубва позицията си на тиранин на Милет!, но там такъв остава верният му зет – Аристагорас). Това е във време, когато сред победените йонийци е все по-силно недоволството от тиранията. Тъстът и зетят решават да използват тези революционни нагласи (колко анахронично ми прозвуча думата «революция», която «автоматично» употребих току-що, за онези времена и народи). Но как да се съгласуват помежду си? Разстоянието е огромно, на вестоносеца му трябва 3 месеца (!) да го измине. При това, известието може да бъде заловено. Затова Хистиайос го дамгосва на току-що обръснатата за целта глава на вестоносец, изчаква се косата да порасне (достатъчно!), и тогава го пращат. Шест месеца ли станаха? Не знам. Да не говорим, че дори и при дълга коса, подобен дамгосан надпис може лесно да се забележи (най-малкото, като симптом на някакво заболяване) и при преглед съвсем лесно може да се прочете. Тук аз се усъмнявам в историческата истина (в

действителната целесъобразност на такова дамгосване). Аристагорес, търсейки подкрепа, отива в Спарта, но в преговорите си с царя й Клеоменес (според Херодот, не с ума си и доста луд; затова ли Аристагорес не успява да го убеди, Я. К.), защото последният, освен че се притеснил, защото става дума за война срещу владетеля на цяла Азия и със столица Суза, не поискал да се включи във военни действия на 3 месеца път от морето, и поканил Аристагорес да напусне града преди залез слънце.

Тогава Аристагорес отишъл в Атина, «най-могъщия град на Елада», както обобщава Капушчински «Тук сменя тактиката си и вместо да говори с един от водачите, се обръща към множеството (в духа на поредния закон на Херодот /отбелязва изрично Капушчински/, че по-лесно е да се заблудят мнозина, отколкото един) и призовава атиняните да помогнат на йонийците» (стр. 159). И се отишло към «началото на голямата елинско-персийска война». Но като начало, избухнало въстанието на йонийците (в крайна сметка потушено жестоко и кърваво от персийците). Първоначално завладяват, с подкрепата на атиняните, Сарди (вторият по големина персийски град след Суза) и го опожаряват. Дарий (който научава това 2 месеца по-късно) се усъмнил в Хистиайос, защото именно зет му подигнал въстанието на йонийците. Хистиайос отрича най-лъжливо. И обвинява Дарий, че сам си е виновен, защото го взел в Суза – защото ако си бил Хистиайос в Милет, нямало да стане въстание в Йония. И поисква от Дарий да го пусне да се върне там, за да усмири нещата. Дарий го пуска, нареждайки му след това отново да се върне в Суза (иска да го «държи под око», той затова го и взема със себе си от Милет). В битките персите започват да вземат надмощие, при което зетят Аристагорес решава да се оттегли от тази война – и дори да излезе от Йония. (Херодот изказва презрението си към него.) Аристагорес отива с хората си в Тракия, първоначално я завзема, но след това бива погубен там от траките.

Хистиайос отива в Сарди, там управител е племенникът на Дарий, Артафренес, който го пита защо става всичко това, според него? Хистиайос се опитва да излъже, но (се оказва, че) А. знае всичко достатъчно добре, защото му казва: «Хистиайе, ... тази обувка си я съшил ти, а Аристагорас я е обул.»

Хистиайос разбира, че ще бъде погубен от Артафренес, не може да иска и очаква помощ от Дарий, защото отиването и връщането на вестносеца ще иска половин година време. И бяга през нощта, тръгва на запад, в посока на морето. Исква да стане главнокомандващ на йонийците срещу Дарий! Второ предателство, според Капушчински: първото е предателството му спрямо йонийците (за да спаси Дарий, с моста), а това, второто, е спрямо Дарий, за да оглави йонийците срещу него. Хистиайос стига до остров Хийос, там са йонийци, но те го арестуват, с подозрението, че служи на Дарий. Хистиайос прави всичко, за да ги убеди, че иска да

оглави антиперсийското им въстание. Накрая му повярват, може би, донякъде, пускат го, но нищо повече. Тогава той поисква помощ, за да стигне отново до Милет, чийто тиранин (управител) е бил. Но милетците, едва освободили се от тирана Аристагорас, не искали друг тиранин, бил той и Хистиайос. Той се опитва насила да влезе в града, но бива отблъснат, че и ранен в бедрото. Връща се в Хиос, но не намира подкрепа, не му дават кораби. Преминава морето и отива в Митилене, на остров Лесбос, убеждава лесбийците да му дадат кораби. От велик тиранин на Милет и съветник на Царя на царете, Дарий, сега Хистиайос се скита мъчително, за да търси подкрепа (а като се замислиш, каквато и да би била тя, все би била недостатъчна, просто се е мъчил да отложи края си, оставайки лидер, Я. К.). С осемте кораба на лесбийците отива към Византия, там започва да пленява минаващите кораби, пощадява само тези, които казват, че ще се присъединят към него. Става... пират! След това научава, че Милет (градът, застанал начело на йонийското въстание) е покорен отново от персите. Тук е впечатляващ коментарът на Капушчински: «За атиняните поражението на Милет било страшен удар. Когато писателят Фрюнихос съчинил и поставил драмата «Завземането на Милет», целият театър се залял в сълзи. За тази пиеса атинските власти глобили писателя с огромна глоба от хиляда драхми и наредили никой повече да не поставя драмата. (Изкуството трябвало да ободрява сърцата и да развлича, а не да разочопля незараснали рани.) Хистиайос спира с пиратството и с лесбийските кораби отива... на Хиос. Насила. Не искат да го допуснат. Напада ги. Прави клане. Безсмислено. Нищо добро не постига. Затова отива в Тасос, близо до Тракия, остров с много златни находища и мини. И там не го искат. Обсажда. Не се предават. Отказва се и се връща в Лесбос, там все още го приемат добре. Но там цари глад, а той трябва да храни армията си. Затова се прехвърля в Азия, за да ожъне житото на мизите. «Той е в капан, той е на дъното. Защото човешкото малодушие е безгранично. Малкият човечец ... все повече се омотава в него. Докато изчезне.» (стр. 163)

Но там, където отишъл Хистиайос, един персиец, Харпаг, с немалка армия, го напада, разбива войската му и го пленява. Отвеждат го в Сарди, където Артафренес и Харпаг го екзекутират чрез набиване на кол («каква ужасна болка!», подчертава Капушчински; как само е описано от Иво Андрич в «Мостът на Дрина», Я. К.), пред народа. След това го обезглавяват, осоляват главата му и я пращат на Дарий в Суза (3 месеца път; в какъв ли вид е пристигнала, макар и осолена?) Дарий обаче укорява Артафренес и Харпаг, че не са му изпратили Хистиайос жив. Заповядва да измият главата на Хистиайос, възможно най-добре да я обгрижат и след това «да я погребат с почести». Защото в същата тази глава се появила мисълта и същата тази глава направила предложението към йонийците, да не послушат скитите и да не им предадат моста, за да може Дарий с

армията си да се оттегли в Азия, така той спасява живота, царстването, може би и царството си, т.е. Персия, с което – и Азия.

Стигаме да главата «Доктор Ранке» (стр. 164). Отново (се връщаме, с Капушчински) в Конго. Белгийската администрация е изчезнала. Властта е в ръцете на «зловеща, безумна сила, олицетворявана най-често от пияни конгоански жандармеристи» (стр. 164).

Още една виртуозно поднесена констатация на Капушчински: «Човек можеше да се убеди колко опасна става лишената от ерархия и ред свобода, или по-скоро – освободената от етика и порядък анархия. Защото в подобна ситуация тутакси, от самото начало, вземат връх силите на агресивното зло, на повсеместната мерзост, оскотяване и жестокост.» (Не важи само за – тогавашно – Конго, нали, Я. К.)
Още един цитат: «Ако бяха облечени с шорти и тениски, щяха да бъдат едни добри хлапета, които щяха да поздравяват учтиво и запитани, любезно биха ни показали пътя. Но униформата и въоръжението променяха тяхната природа (подобни констатации съм чел и у Иван Хаджийски, в «Бит и душевност на българския народ», в текстовете, посветени на армията и униформата), характер и нагласа и изпълняваха освен това още една функция – затрудняваха и даже правеха невъзможен обикновения човешки контакт. Сега срещу мен вървяха не нормални, случайни хора, а някакви лишени от човешки облик творения, някакви извънземни. Нови марсианци. ... Това са единствените мигове, в които чувстваш истинска самота: когато си сам срещу ненаказуемото насилие. Светът опустява, замлъква, обезлюдява се и изчезва» (стр. 165).

А доктор Ото Ранке е от Австрия, в Конго (в град Лизали) е от края на Втората световна война. Вече близо 80-годишен, дребен и слаб, но неуморимо енергичен, има малка собствена болница (барака, боядисана в бяло), не е избягал с белгийците, защото, вече стар, нямало никъде при кого да отиде, а в Лизали, надява се, местните да му помогнат. Но е чел Достоевски, цитира описанието му на «ненужната жестокост» (стр. 166-167).

Капушчински говори за множеството африкански племена, всяко със свои език, обичаи, богове. «Впрочем не само език. Защото едновременно с него от самото начало на съществуването си почват да си измислят богове. Всяко племе собствени – единствени, неповторими, незаменими. И защо не започват от един бог, а веднага от няколко? Защо човечеството е трябвало да живее хиляди и хиляди години, за да узрее за идеята за единствения бог?» (стр. 171). Прави паралел с Херодот, който «където и да е бил, се е стараел навсякъде да си отбелязва названията на племената, тяхното разположение и обичаи. Кой къде живее. С кого е съсед. Защото знанието за света тогава, в Либия и Скития, както и днес тук, в Северно Конго, се

създава по хоризонтала, е не по вертикала, от птичи поглед, синтетично» (стр. 171).

Минавам към следващата глава, «**Творческата лаборатория на елина**» (стр. 173). Капушчински е все в Конго. За хаоса и безпътицата, в преносен, но и в буквален смисъл. Тръгва от Лизали, но къде (може) да отива? Откъдето дойде кола (все претъпкана); като се посвят (винаги може още малко), може да се качи. И къде ще отиде? Където отиват. Където би могло да отида. Племенната култура разхвърля хората, необратимо – те знаят наименованията на племето и родното си място, но не знаят вече къде е това, а и другите не знаят. Младите казват, да попиташ възрастните – а възрастните, попитани, почват да спорят. Паралел със света на Херодот, чието съзнание било раздвоено: знае, че най-значимият и почти единствен източник на познание е паметта на събеседниците му, но в същото време знае, колко несигурна е тя. Затова «непрекъснато прави уговорки», подчертава несигурността на познанията си, посочва липсите на информация, оправдава се, старее се лично да провери, като стигне до (първо?)източниците, казва какво от кого е чул, на много неща не вярва (показва го). Дори иронизира информаторите си. «Този пръв в историята глобалист се надсмива и подиграва на невежеството на своите съвременници» (стр. 180).

Следващата глава е «**Преди да го разкъсат кучета и птици**» (стр. 181).

Капушчински е вече в Етиопия, минал през Уганда, Танзания и Кения. С придружаващия го (возещия го) местен шофьор отиват във вътрешността на страната (тръгват от столицата Адис Абеба, «ново цвете», на амхарски, бел. Я. К. – така разбирам по думите в последния абзац на главата, «Връщаме се в Адис Абеба», вж. по-долу). Шофьорът знае само 2 думи на английски: *problem* и *no problem*. Но и само с тях общуват достатъчно пълноценно. И тук Капушчински коментира, че говореното и писменото слово, с които толкова много сме свикнали в развитите цивилизации (и често мислим за най-доброто, най-пълноценното, защо не и самодостатъчно средство за комуникация) е много ограничаващо и осакатяващо междучовешкото общуване: усещане на/за другия, схващане на мисловни и емоционални нагласи и промени, мигновено усещане за промените в тях, съответно разбиране и разбирателство или неразбирателство. Израз на лице, мимика, издайничеството или помощта на очите, жестовете, езикът на тялото и пр. и пр. всичко това, което, казва Капушчински, англичаните наричали „химията на човека“.

Неслучайно се разпространиха толкова много и толкова видове „емотикони“, в писмовната интернет кореспонденция, добавям си аз. Където нито можеш да чуеш човека (та евентуално да разбереш по гласа,

тембъра, интонацията и пр., дали е искрен или думите скриват истината му), нито можеш да го видиш, съответно. Но спирам по това и се връщам на коментиранията глава от книгата.

Военни патрули, самоуправство, опасности дори и за живота. Несигурна информация – и локална, и за/от света. Колегите на Капушчински от Ройтерс, АП и АФП, например, имат пари за преводачи. Имат и мощни радиоприемници, като междуконтиненталните американски Зенит, които хващали емисии от целия свят. Страшно скъпи, недостъпни за Капушчински, комуто остава само да ходи и да слуша и разпитва, да подрежда истории, да премисля достоверности. По ред причини, изскача въпросът дали да не се върнат отново в столицата Адис Абеба. Кой да реши? Отново отива към Херодот. «Сегиз-тогиз посягам и към придружаващия ме навсякъде Херодот, който за мен е нещо като трамплин, отпускане, преход от света на напрежението и нервната гонитба за информация към спокойствието, ведрината и тишината, излъчвани от неща, които вече са били, от вече липсващи лица, понякога от самото начало представляващи само продукт на въображението ни, фикция, неуловима сянка.» (стр. 185). Досега Капушчински (подчертава сам той), е бил с Херодот из «покрайнините на неговия свят» (земите египетски, масагетски, скитски и етиопски – където е и Капушчински в момента). Но сега повествованието на Херодот отвежда в «източната част на Средиземно море ... където се срещат Персия и Елада, или в по-широк смисъл – Азия и Европа – сиреч на мястото, което е самият център на света» (стр. 185). «В първата част на своята творба Херодот сякаш изгражда един голям, гигантски амфитеатър под открито небе, в който побира десетки, дори стотици нации и племена от Азия, Европа и Африка, а това означава – целия известен нему човешки род, и казва: А сега гледайте, защото пред очите ви ще се разиграе най-голямата драма на света!» (стр. 185-186).

И продължава историята за Дарий, който се готви за решителна война срещу Елада, отмъстителна, заради загубите си при Сарди и Маратон. Капушчински посочва «един от законите на Херодот – не унижавай хората, защото ще живеят с жаждата за мъст заради това унижение». Но Дарий умира и идва на трона (по-малкият му син) Ксеркс, който продължава делото на баща си, но първо замисля да се насочи към Египет (разбунен срещу персийската окупация, желаещ свобода и независимост). Да или не? Заседание: Мардониос (племенник на Дарий, т.е. по-възрастен братовчед на Ксеркс) е против – първо елините! Но Ксеркс отива в Египет, потушава въстанието. Мардониос казва отново: Господарю, първо атиняните! Ксеркс ще атакува Елада, но свиква отново заседание на персийския елит, посветено на «последната и решителна битка за света – ако тази война бъде спечелена, целият свят ще принадлежи на персийския цар». Мардониос, ласкателен, се изказва. Другите обаче мълчат. Капушчински

прави този паралел: «пъргавите вестоносци се нуждаят от 3 месеца, за да преодолеят разстоянието то Суза до Атина. Трудно е да си представим една операция, провеждана толкова надалеч. Ала не заради това поканените перси не се осмеляват да изкажат своето несъгласие. Защото те, макар и толкова важни и влиятелни, макар и представляващи елита на елитите, знаят все пак, че живеят в една авторитарна и деспотична държава и че е достатъчен един знак на Ксеркс, за да падне главата на всекиго от тях. И те седят изплашени, бършейки потните си чела. Страхуват се да се обадят. Настроението би трябвало да напомня атмосферата от заседанията на Политбюро, ръководени от Сталин – същият залог, който коства не само кариерата, но и живота.» (стр. 188). Артабанос все пак взима думата, против войната с елините е. Предлага на Мардониус и двамата да оставят децата си в залог, който излезе неправ, децата му да бъдат убити! Като пророкува така: «аз заявявам, че все пак някой от тези, които останат тука, ще чуе, че Мардониос, причинил голяма злина на персите, е бил разкъсан от кучета и птици някъде в земята на атиняните...»

Ксеркс, вбесен, нарича Артабанос «лош и страхливец». И разпуска заседанието.

Капушчински разказва за нощното видение на Ксеркс, който с настъпването на нощта решил да не напада Елада, след това успокоен заспал, но му се явил в съня «висок и красив мъж», който настоява Ксеркс да изпълни решението си от през деня, а именно да нападне Елада. Идва денят, Ксеркс обявява, че няма да напада Елада. «Персите се зарадвали и паднали ничком пред него.» През следващата нощ обаче същото видение се появява и го заплашва, че ако не тръгне срещу Елада, ще стане нищожество, толкова голямо, колкото е велик и могъщ сега.

Ксеркс се събужда и праща за Артабанос. Разказва му за случилото му се. Артабанос се опитва да го успокои. Видението обаче продължава да настоява за война с Елада. Ксеркс предлага на Артабанос да се преоблече в дрехите му, да легне в ложето му. Артабанос направил така и като заспал, му се явило видението, но то го било разпознало, защото му казало: «Ти си именно оня, който уговаря Ксеркс да се откаже да воюва срещу Елада, нали? Знай, че нито сега, нито занапред няма да останеш безнаказано да отбиваш пътя на това, което е писано да се случи.»

(Силата е неумолимостта на Съдбата, според написаното от Херодот, Я. К.).

На сутринта Капушчински казва на наетия шофьор, че се връщат в Адис Абеба.

И неслучайно, следващата глава в книгата е «**Ксеркс**» (190 стр.).

Отново са в Адис Абеба.

Над текста й Капушчински слага мото, от Херодот: «Не от самото начало се вижда краят.»

Капушчински признава, че, като се връщат в Адис Абеба, идеята за нощното видение от историята на Херодот дълго време владее мислите му. Какво е посланието, което открива Капушчински: «песимистично и фатално – в постъпките си човек няма избор. Носи в себе си съдбата си... Никой не стои над провидението, дори Царят на царете, и дори боговете. ... Видението от съня на Ксеркс няма облика на бог, с него можеш все пак да се пазариш, можеш да не го послушаш или дори да се опиташ да го измамиш (? , Я. К.) – с провидението това е невъзможно. То се появява в анонимна форма, без име и без определени черти, и единствено предупреждава, издава нареждания или заплашва» (стр. 190). И Капушчински говори, че човекът, чиято съдба е предопределена, е длъжен да разчете знаците на/за предстоящото му. И да спазва предписаното. Ако сбърка в разчитането или се опита да промени предписаното, тогава провидението отначало ще му отправи предупреждение, а ако човекът продължи не както следва, вече ще го накаже и ще го направи нещастен.

Какъв е изходът: «смирение спрямо съдбата»! Ксеркс ѝ се подчинява и решава да отвори война на Елада. Много точно, Капушчински посочва: «Знае кое е най-голямата му сила, силата на Изтока, силата на Азия – количеството, неизброимото човешко множество, което със самата си тежест и устрем ще смачка и смаже врага!» И добавя: «Спомням си сцени от Първата световна война: в Мазурската област реските генерали щурмували немските позиции с цели полкове, в които само част от войниците имали карабини, при това без боеприпаси.» (стр. 193).

А това не е само в Първата световна война, но и във Втората, а и край Плевен, ще добавя (в деня след 3-и март, когато работя по този текст).

Капушчински отново посочва едно преувеличение у Херодот, в числеността на армията, която подготвя Ксеркс: повече от пет милиона души! «Как да бъде изхранена? Как да бъде напоена? За щастие, Ксеркс ядял само веднъж дневно. Ако царят, а с него и цялата армия, биха се хранили два пъти – цяла Тракия, Македония и Елада биха се превърнали в пустиня, а местните народи биха умрели от глад» (стр. 194).

Силна буря в Хелеспонтския пролив разрушила мостовете, които Ксеркс е заповядал да се изградят, за да може войската му да мине от Азия към Елада, да отиде в Европа. Ксеркс заповядва... да бичуват Хелеспонт триста пъти и да спуснат във водата окупи. Херодот чул още, че наредил и да... жигосат морето. (Да, именно морето – морето на Хела, Хелеспонт, протокът Дарданели; припомням си: Хела е дъщерята на цар Атамант от богинята на облаците Нефела /Атамант, цар на Беотия, син на Еол, бога на вятъра;/ Ино, следващата жена на Атамант, поискала да погуби децата му Фрикс и Хела и убедила Атамант да ги принесе в жертва на боговете; в последния момент обаче Нефела изпратила овен със златно руно, който да спаси децата ѝ – те го яхнали и той се понесъл във въздуха с тях; Хела обаче не могла да се задържи за руното му и паднала в морето, което я

погълнало; точно оттогава това море било наречено Хелеспонт – морето на Хела..., Я. К.) На работилите по изграждането на мостовете наредил да им отсекаат главите (хиляди глави?).

Построяват нови мостове.

Още една (азиатска?) жестокост на Ксеркс, описана от Херодот, отблъскваща. Преди да продължи, при Ксеркс идва лидиеца Пютиос, вече старец, негов роб, но и приятел, и го моли, от петимата му синове, които тръгват с Ксеркс в този поход, да освободи най-възрастния, за да се грижи за имотите и за баща си. Какво прави Ксеркс? Наредил да посекат този син през средата (през кръста) и да поставят двете части от трупа от дясно и от ляво на пътя на войската...

Ксеркс изпитва страховтна несигурност. Опитва се да я прикрие с жестокост и високомерие. Прави преглед на армията си. Сухопътна и морска. Тогава Ксеркс, на нарочно издигната мраморна трибуна (пише Херодот), «заблал сам себе си, а после се разплакал». Защо? Защото като гледал всичко това, си помислил «колко кратък е човешкият живот и че от тия толкова много хора тук нито един няма да е жив след сто години!» Така обяснил съзрите си на чичо си Артабанос.

Преди битката при Термопилите Ксеркс се удивлява – и го сковава страх – от това, че елините и предводителят им Леонидас, «шепа хора», не бягат пред пристигащата огромна персийска армия. Не можел да разбере, защо елините така спокойно се готвят да загинат. Битката се води няколко дни и персите побеждават единствено поради предателството на един, който им посочил пътя през планината – затворили елините в кръг и ги избили. Ксеркс наредил да отрежат главата на убития Леонидас и да я набият на кол. Но това не му помогнало. Във всичко следващи сражения губи битките. Изплашва се, че елините, стига да доплават до Хелеспонта, ще разрушат мостовете и тогава Ксеркс, откъснат от Азия, останал в Европа, е вероятно да бъде унищожен. И решава да бяга. Тогава е малко повече от 30-годишен. Ще царува над персите още 15 години. Но няма да е същото (пише, че се отдава на страстта към жените, за които построява и огромен харем, чиито руини Капушчински е виждал). Ксеркс е убит от началника на охраната си, същия негов чичо Артабанос – тогава Ксеркс е 56-годишен. Артабанос слага на престола по-малкия му брат, Артаксеркс, който на свой ред убива Артабанос по-късно в двубой. И следва поредица от убийства на брат от брата и пр.

Следващата глава се казва «**Клетвата на Атина**» (стр. 200).

Не (ми) става ясно, къде е Капушчински.

Капушчински се връща към историята преди оттеглянето и погиването на Ксеркс. Разказва, как армията на персите изминава стотици километри в Елада (Европа) без съпротива. Дори нещо повече: немалко елински държавици се присъединяват към персите. Минал вече през Термопилите,

Ксеркс стига до Атина, превзема я и я опожарява и разрушава. Но Елада оцелява – благодарение на Темистокъл, току-що избраният вожд на Атина. Кога става това? В хода на персийската инвазия. Някои атиняни казват тогава: така и така не можем да устоим на персите, нека тогава среброто (от мините в Лаурейон) се раздаде на всички по равно! Темистокъл обаче, напротив, иска среброто да отиде за построяване на голям флот, който да се противопостави на персийското нашествие. И Капушчински отбелязва, че елинският свят е «разделен, враждуващ, изпълнен с вътрешни конфликти, спорове и антипатии, свят на племена и независими градове», че всъщност няма единна елинска държава! Начело на тази динамично противопоставяща се в различните си съставки маса се открояват двата центъра – Атина и Спарта. Отреща? «Огромният, мощен валяк – държаната в строго подчинение сляпа сила, покорна на деспотичната власт на царя господар, царя бог.» Кой, логично, би следвало да победи?

Кои са предводителите: младият Ксеркс, изпълнен с чувството си за абсолютна власт, и по-възрастният Темистокъл, нападнат, в правото си да се защитава, «храбър и в мисли, и в действие».

Разказва се още една история, отговаряща на закона «око за око, зъб за зъб». Историята на Хермотимос, в младостта му заловен и продаден като роб, купен от Паниониос, мъж от Хиос, който ставал собственик на красиви момчета, които правел евнуси (кастрирайки ги) и като такива ги продавал скъпо в Сарди и Ефес – защото евнусите се ценели високо заради верността им (в огромна степен благодарение на липсата на сексуален нагон). Хермотимос попаднал в Сарди, при царя, постепенно станал най-ценения от Ксеркс негов евнух. Когато Ксеркс с армията си минал през Сарди, Хермотимос случайно среща и познава Панионис, който обаче не го познал. Хермотимос започва най-благ разговор с Панионис и се стига дотам, че го поканва със семейството му да се пресели в персийските земи. Панионис приема и отива, като взема със себе си жена си и децата си. Тогава вече Хермотимос го залавя, разкрива му кой е, и го кара да... скопи и четиримата си синове! Принуден, Панионис го прави. След което синовете му (са принудени да?) направят същото с баща си. Така Хермотимос си отмъстил на Панионис...

Следващата глава от книгата се казва «**Времето изчезва**» (стр.208).

Капушчински вече е в града Дар ес-Салам, «дом на мира», буквално преведено от арабски, в контекста на връзките с Близкия Изток (исторически острият контрапункт е, че точно тук арабите превозвали африканските си роби).

(Дар ес-Салам е най-големият град в Обединена Република Танзания, столица до 2003. На брега на Индийския океан, в прочут по красотата, но и мореплавателното си, а и брегово, удобство залив. Танзания – името идва

от първите срички на Танганайка и Занзибар, до 1964 английски колонии, които, вече независими, тогава се обединяват, бел. Я. К.)

Още една констатация на Капушчински, която силно ме впечатли: «На европейца, който за пръв път се сблъскваше с такова разнообразие на народи и култури, каквото виждаше в Дар ес-Салам, правеше силно впечатление не само това, че извън Европа съществуват и други светове – това в последна сметка, поне теоретично, той знаеше от известно време – но преди всичко това, че тези светове се срещат, контактуват, смесват и съжителстват без посредничеството и без знанието и съгласието на Европа. В течение на много векове тя е била център на света, в толкова буквален и очевиден смисъл, че сега до съзнанието на европейца с мъка достигаше констатацията, че без него и извън него хора и цивилизации водят собствен живот, имат отделни традиции и отделни проблеми. И че по-скоро той е пришълецът, чуждият, а неговият свят е една отдалечена и абстрактна действителност.» (стр. 208-209).

И сега, за Херодот, Капушчински казва: «Първият, който осъзнава многообразието на света като негова същност, е бил Херодот» (стр. 209). И още: «Херодот открива още нещо, а именно – многообразието на времето, или по-точно казано – множеството начини за неговото изчисляване» (стр. 209). И подчертава, че ние, привикнали към, той казва «механичното измерване» (а от доста години по-точното измерване е вече електронното, Я. К.), не си и помисляме колко трудно за различните хора в различните времена, места, култури и обществени позиции е било ориентирането във времето и измерването му именно (в дни и нощи, в сезони, в поколения, в династии).

Много пъти ми е било мъчно, че (като няма много-много с какво да се похвалим пред света – нито от съвременността, нито от историята ни), хвалим се с... траките, и най-често – със златните и сребърните им и други съкровища (а ни е срам да говорим за Първа български империя, при Симеон Велики, а и за Втората след това, както пише «империя» по редица чужди карти, а си ги наричаме «скромно» царства; в по-новата ни история вече самостоятелното и истинско българско дело е «Съединението», ако не греша...). Сякаш имаме някаква заслуга за тези тракийски съкровища! А не забравям и (хипо)тезите, че тези съкровища са били изработвани от... елини, по поръчка и срещу заплащане от траките. На целия този фон, още по-неприятно (и потиснато) ми стана, като прочетох, какво Херодот пише за траките (не съм никак траколог, моля за извинение!):

«От всички народи най-голям е тракийският народ – разбира се, след индийците; и ако ги управляваше един човек и бяха единомушни, биха били непобедими и далеч най-силни от всички народи по мое мнение. (Елините, като не са управлявани от един човек и като не са били единомушни, за което стана дума малко преди това, какво?, Я. К.; продължавам с Херодот:) Но това е непреодолимо и невъзможно за тях и

никога няма да стане; затова са и слаби... (Сега идва по-лошото в разказа на Херодот за тракийците, Я. К.:) Продават чедата си навън. Девиците не пазят, ами ги оставят да се любят с който мъж пожелаят. Обаче жените си пазят здраво; откупуват ги от родителите им за много пари. Татуирането се смята за благородно, а нетатуирането – за неблагородно; бездействието – за прекрасно, а да си земеделец – най-долно (тези последните виждания виждам повсеместно в България, особено в последните десетилетия, Я. К.; продължавам с Херодот:) да живеят от война и грабежи – за най хубаво. Това са най-забележителните им обичаи.»

После Капушчински отново се връща към Херодот и споделя, че четенето му създава у него усещане за изчезване на хилядолетията, преодоляване на бариерата на времето и времената, с Рим (Византия не споменава...; полска работа?), Средновековието, Възраждането, откриването на Америка, техническите открития и изобретения, техническият прогрес, тук ще добавя и научния прогрес, в паралел, всичките войни, включително Първата и Втората световни, откриването на антибиотика, демографския взрив... Четейки Херодот, всичко това изчезва или, ако не изчезва, поне отстъпва от обичайния (ни) преден план...

Капушчински стига до идеята, че на Херодот не са му липсвали и пречили всички тези несъществуващи нива на научна и техническа еволюция и присъщите им предмети и процеси. Че проблемът му е бил друг – да запази (за историята) всичко това, което е събрал като информация. И че вероятно към края на живота си, е седнал да напише съответно книга, в която да го запише завинаги, защото инак, с погиването на паметта му, ще изчезне завинаги. Да остане във вечността. Мотив, който кара да пишат книги и спортисти, и политици, и хора на финансите... Ако не могат сами да пишат, възлагат го на други. Или наистина сами пишат. Още повече, отбелязва Капушчински, «писането изглежда лесно и просто занимание. Тези, които мислят така, могат да се позоват на казаното от Томас Ман, че «писателят е човек, който пише по-трудно от другите хора».

Ето, в моя опит да извадя от книгата на Капушчински по-интересното (ми, ни?), аз направих, чрез подчертаване или друго отбелязване с молив, една подборка. Сега, докато пиша текста си и набирам цитатите, следейки отбелязаните текстове, изоставям част от тях, но включвам други. Така – и то по различен начин – би било с всяко следващо прочитане.

Този принцип споделя и Капушчински, за «История»-та на Херодот: «...книгата на елина, както всяко изключително произведение, трябва да се препрочита многократно – и тогава всеки път ще ни се открива нов пласт, други, незабелязани преди това съдържания, образи и смисли. Защото във всяка голяма книга има няколко книги, трябва само да се доберем до тях, да ги открием, да проникнем в тях и да ги разберем» (стр. 213-214).

Капушчински признава, че дори си дава сметка, че: «много повече ме вълнуваше разрушаването на Атина, отколкото последния военен преврат

в Судан, а потопяването на персийската флота бе нещо много по-трагично от поредния бент на армията в Конго».

И това, като КОРЕСПОНДЕНТ «на момента», именно в Судан и Конго.

Следващата глава в книгата на Капушчински е «**Пустиня и море**» (стр. 215).

Капушчински отива в Алжир. Годината е 1965. Алжир от 3 години е независима страна с «интелигентен, популярен, млад човек» начело – Ахмед Бен Бела.

Когато Капушчински пристига в град Алжир, положението е военно, предишната нощ имало преврат, «тиранинът е свален», властта е поета от Генералния щаб.

«Алжир е преди всичко град, в който си дават среща и съжителстват две култури – християнската и арабската», обобщава Капушчински (стр. 217).

Още една констатация на Капушчински – констатация, за достигането до която са му били нужни много години! – ме впечатли силно: «Тук, в Алжир, след като вече няколко години бях работил ато репортер, започнах да осъзнавам, че вървя по погрешен път. Това бе пътят на търсене на зрелищни картини, илюзията, че чрез образа можем да се измъкнем от опита за едно по-дълбоко разбиране на света, че можем да го обясним само чрез това, което той е искал да ни покаже в часовете на своите спазматични конвулсии...» Остава скрито обаче «какви скрити и невидими, ала могъщи и неудържими сили са довели» до това (стр. 219).

Отново се замислям върху «обективността» и «документалността» на (дори и «документалните») филми, а и фотографии, преди това. Колко силно «манипулативни» (ако не греша, етимологически думата означава особено голяма сръчност, именно ловкост на работа с ръцете – бързина, производителност и ефект, вкл. фокусничество – а в случая въздействието е чрез «зрителността»; подобно е и когато някой свири с ръцете си, по памет, но се казва «наизуст», сякаш из устата му излиза, звукът...) са картините... Особено когато ти ги поднасят като «обективистични», честни, единствено правдиви за съобщеното чрез тях...

Изведнъж Капушчински видял и осмислил Алжир и като образ и същност на сблъсъка между християнството (французите колонизатори) и исляма, както е вътре в исляма (и особено след официалното слизване от властта на французите). Между «средиземноморското му течение» (в голяма степен «отворен, диалогичен» ислям) и това на фундаменталистите, «породено от чувството на несигурност и отчужденост в съвременния свят», разбиращо «защитата на вярата и обичаите като условие за собственото си съществуване», за съраняване на идентичността.

Ще цитирам и последния абзац от тази глава: «...благодарение на това пътуване за пръв път застанах на брега на Средиземно море. Струва ми се, че от този миг насетне започнах малко по-добре да разбирам Херодот. Неговото мислене, любознателност, неговото виждане на света.» (стр. 222).

Следващата глава на книгата си Капушчински е нарекъл **«Котвата»** (стр. 223).

Не (ми) става ясно къде е Капушчински.

По разказа за атинянина Софанес, който в разгара на битката, при сблъсъка между двата фронта, хвърлял нарочно носената със себе си котва, за да се забие тя в земята, та да няма как (не може той) да отстъпи! Но когато враговете му почвали да отстъпват, вдигал котвата и се втурвал след тях...

Капушчински е впечатлен от това, че когато персийският пълководец Мардониос стига Атина, но я намира разрушена и празна, населението се е евакуирало, праща пратеник да предложи на атиняните да се предадат без битка, като се признаят за поданици на Ксеркс. Атинянският върховен орган, Съветът на петстотинте, се събира на заседание. Тълпата слуша обсъждането. Един от членовете му, Люкидес, предлага да бъде прието предложението, за да могат някак да се споразумеят с персийците. Тълпата избухва в гняв и го... убива с камъни!

И Капушчински коментира, че, макар и в демократична Елада, в условията на война свободата на мисълта и словото променя параметрите си, и то драстично. Не само Люкидес, но и жената и децата му са умъртвени, и то от жените на атиняните! И пак с камъни!

Капушчински – явно това е в устройството на мисленето и съпреживяването му – веднага се пита, жалейки невинните жена и дечица: защо са били погубени, заради желанието и опита на баща им да «търси компромис с персите»? Изобщо били ли са чували за тези перси? И как ли най-малките дечица са разбрали, че тези лели и баби не са дошли на гости, не им носят хубави неща за ядене, а са донесли камъни, с които разбиват главичките им и така ги убиват...

И до друго стига Капушчински, че «никой персиец не предизвиква у елина такава ненавист, както друг елин, само че от противния лагер...» (стр. 225).

Цитира и тази мъдра фраза на персиеца на съглашенския прием у Атагинос: «Приятелю, каквото има да се случи от бога, не е възможно човек да го избегне – никой не иска да чуе хората, които говорят истината. ... Най-мъчителната болка, която съществува у хората, е да разбират много неща, но да не могат нищо да направят.»

Аз самият, понеже не вярвам в «бог» (никакъв), съм склонен под «бог», в подобен контекст, да разбирам «обществени процеси», в които отделният човек нищо не може да направи. «Писаното» наблюдавам в

генетическата приемственост (и «предаденост»), в предопределеност – какви са ти физическите параметри, какви са ти предопределеностите (талантите), от коя или кои болести (ще) боледуваш (и кога, често е зададено също) и пр. Значи, 3 неща определят живота на човека: 1) генетическата предопределеност, 2) семейната среда (манталитетно, културално-поведенчески), 3) решенията, които вземаш, особено от една възраст нататък (вече като зрял и с пълни законови права). Но общите историко-социални процеси, те не зависят от теб. В този план, най-добър (е като че ли) опортюнизмът (адаптивността – най-високо качество в «дивата природа», разбирай кавичките както искаш)...

В тази глава Капушчински отново изразява крайно недоверие към една част от историята, а именно към разканото за елина Хегесистратос от Пелопонес, заловен от спартанците и осъден на смърт, който, за да се спаси, и като по необяснен начин успял да вземе в ръце нож, отрязал стъпалото си, за да успее да измъкне крака си от дървената окова. След което успял и да направи дупка в стената и избягал в Тегея, като вървял нощем, а денем се криел в горите. И така за 3 дни стигнал. Всичко това Капушчински търси начин да си обясни как е било физически възможно: да имаш волята и издръжливостта да си отрежеш крака, след това с кървящия и не знам колко болящ крак да направиш дупка в стената, че и след това да бягаш, пеша, три нощи, без храна, че и без вода... Без да изгуби съзнание – от болка, от глад, от жажда, от умора... И без да се инфектира прерязаният му крак...

Стига, оцелява, оздравява, прави си дървена протеза, става оракул на персийския пълководец Мардониос. Който, щом бива убит в разгара на битката при Платея, персийците хукват да бягат и губят сражението... Защото тогава пълководците били начело на армиите си, а не в укрепени командни точки в тила...

Следващата глава на книгата се казва «**Черното е красиво**» (стр. 231).

Капушчински е в Африка, в Дакар, оттам с ферибота отива за около половин час път на остров Горе (Сенегал, станал независим в 1960, с президент поета и постоянен гост на клубове и кафенета в Латинския квартал в Париж, Леополд Сенгор). Годината е 1963. Сенгор е организиран в Дакар първия световен фестивал на изкуството на чернокожите. Капушчински отива за закриването му, но хотели в Дакар няма, затова го отправят към близкия остров Горе, в малък семеен пансион, държан от местни, Марием и Абдоу.

(Островът, неголям, е един от най-големите центрове за търговия с роби, във времето от XV до XIX, в ръцете на португалци, холандци, англичани и французи. В средата на XIX век, след основаването на Дакар и прекратяването на търговията с роби, запада. Днес е туристически обект. На него не можеш да пътуваш с автомобил. От 1978 е в Световното

наследство на ЮНЕСКО. Пазят се и сградите за задържане на робите, и домовете на роботърговците. Бел. Я. К.)

Капушчински е сред хора, за които е естествено и добре жената в семейството да ражда всяка година. Страховито звучи за нас, европейците! Но веднага припомням Надежда фон Мек (покровителката на П. Й. Чайковски, с когото не се виждат никога, покровителка и на К. Дебюси и Н. Рубинщайн, преди това), свръхбогатата вдовица на Карл фон Мек (Karl Otto Georg von Meck, от немски произход, баща ѝ я омъжва за него едва 17-годишна), железопътния магнат в Руската империя, която му ражда... 18 деца! От които пълнолетие достигат 11...

В тази глава, за Херодот Капушчински проговаря едва в края ѝ: че африкано-египетската култура удивлява и него, Херодот. И (си) задава въпросите какви ли роби е имал Херодот, и колко, и как се е отнасял към тях. Счита, че е бил добър с тях, че те не са страдали от него, не са се оплаквали, заедно с него са пропътували много места по света и че вероятно, след като Херодот се установява в Тери и пише своята «История», робите му са били допълнителна «жива памет», припомняли му събития, места и имена. Капушчински отива и по-нататък, пита се какво ли е станало с робите на Херодот след смъртта му? Дали са ги (пре)продали? Или не, защото са били много възрастни вече и скоро и те са умрели.

Следващата глава е «**Сцени на безумие и благоразумие**» (стр. 239).

Капушчински е още в страноприемницата на остров Горѐ. И иска да си чете вечер Херодот, на веднага при запалването на лампата връхлитат безчет и различни инсекти. И четенето е невъзможно. Но съдържателят Абдоу донася мангал, хвърля върху въглените смес от корени, черупки и смола, издига се силен дим със силна, давеща (отровна) миризма. Насекомите мигновено се разбягват, а по-бавните започват замаяно да лазят и малко по-късно умират. Вече може да се чете. Историята на Херодот приближава края си. С четири сцени:

1. битка (при Микале), с която войната между Европа (елините) и Азия (персите) приключва с победа за Европа. Битка кратка, защото тъкмо при настъпването на двете армии една към друга, елините получават страхотната вест, че войските им край Платея са победили персите; щурмът им е невероятен и неотразим, и персите биват разбити край Микале (въпреки ожесточената им съпротива)!

2. Любовна сцена – Ксеркс в Сарди, любовта му към жената на брат си Масистес, а после и към дъщеря им, която междуременно е направил жена на сина си... Прескачам подробностите, сред които има още една отвратителна и грозна жестокост, от страна на Аместрис (жената на Ксеркс) спрямо зълва ѝ (понеже решила, че тя ѝ виновна за случващото се, наредила на слугите си да ѝ отрежат гърдите и да ги хвърлят на кучетата, а след това да ѝ отрежат носа, ушите, устните и езика и така да я върнат на

мъжа й, брат на Ксеркс, който подкрепил, макар и крайно неохотно, искането на жена му да й подари жената на брат му, за да направи с нея, каквото поиска). Мисестес, който много обичал жена си, като я видял и разбрал за станалото, отива в провинцията Бактра и вдига бунт срещу брат си Ксеркс; Ксеркс праща срещу него войска, която го разбива и убива заедно със синовете му». Отвратителни истории, наистина.

3. Сцена на отмъщение – разпъване (на сатрапа Артаюксес, назначен от Ксеркс за управител на град Сестос, най-укрепеният персийски град на територията на Европа; елините обсадили града, дълго държали обсадата, в града настъпил страхотен глад, накрая Артаюксес и персите се опитали да избягат, като напуснали града през стените на задната му част, елините обаче ги хванали, Артаюксес разпънали на кръст, а сина му убили с камъни пред очите на баща му... Още една жестокост, отблъскваща.

4. Ретроспективна сцена (пропускам я).

Следващата глава е озаглавена **«Откритието на Херодот»** (стр. 247).

Капушчински все още е в Горѐ. Една вечер при него идва чех, кореспондентът Ярда, познават се още от Кайро. И той е дошъл за фестивала в Дакар. Коментират колко е трудно с малко думи да пишеш за непознатата култура – в частност, африканското изкуство. Съвсем различен свят, непознат – нито европейските им понятия, нито лексиката им служи добре и достатъчно.

Капушчински пише: «Ако бяхме живели във времето на Херодот, Ярда и аз щяхме да бъдем скити, тъй като именно те бяха населявали нашата част на Европа. На буйни коне, които предизвикват възхищението на елина...» (стр. 247).

Ярда вижда на масата «Херодот». Пита Капушчински как е попаднал на книгата. Капушчински му разказва как започнал едновременно две пътешествия: собственото си репортерско и словесното, проследявайки пътуванията на автора на «Историята». И веднага посочва, че заглавието не отговаря на книгата. Защото, казва, тогава думата «история» значела по-скоро «изследвания» или «проучвания» и именно това значение отговаря повече на намеренията, целта, амбицията на Херодот.

Ярда споделя на свой ред, че, когато за пръв път започнал да чете «История»-та на Херодот, си задал основно въпроса как той е събирал материала си за нея. Без библиотеки, архиви, бази данни... Слушал е, питал е, наблюдавал е, пътувал е много за това. Че така е с всички репортери, обобщава Капушчински, намерил постепенно у Херодот «сродна душа». И се пита, «какво го е движело, какво го е карало да действа?» И си отговаря, че това е «любопитството по отношение на света». «Да бъде там, ... да види, ... да преживее..., ... рядко срещана страст», защото «човек по природа е уседнало същество». «Откъде у Херодот се е зародила тази страст?», пита се Капушчински И хипотетично си отговаря по редица

начини (стр. 249). Гради (възможен) психологически образ, още от детските му години. Много пъти посяга към книгата, чете тук и там, повтаря и потретва. Исква да се ориентира в онзи отдалечен свят, както и в личността и характера на Херодот. И стига до тези заключения: «Ако се съди по начина, по който виждаше и описваше хората и света, ще да е бил снизходителен и доброжелателен човек, ведър и сърдечен симпатяга. В него няма злоба, няма омраза. Старае се всичко да разбере, да проумее защо някой постъпва така, а не иначе. Не обвинява човека като личност, обвинява системата, не отделният човек е лош по природа, развратен, подъл. Лоша е системата, в която му се е наложило да живее. Затова е ревностен застъпник на свободата и демокрацията и противник на деспотизма, единовластието и тиранията, тъй като смята, че само в първия случай човекът има шанса да се държи достойно, да бъде себе си, да бъде човек» (стр. 251).

Донякъде, донякъде само! И особено ако нямаш нужните парични средства... (Я. К.)

«Вижда как добрият принцип на дискусията и свободата може лесно да се превърне в безплодна и унищожителна разправия» (стр. 251)

Ярда (който е чел много отдавна книгата, затова помнел много малко неща), пита Капушчински, кое в нея му е направило най-силно впечатление. «Нейният трогателен трагизъм», отговаря Капушчински И уточнява. Херодот е съвременник на най-големите древногръцки трагичи – Есхил, Софокъл (може би били приятели с него) и Еврипид. «Златният век» на театъра, «сценичното изкуство тогава се прониква от религиозните мистерии, народните обреди, националните фестивали, богослуженията и дионисиите. Това оказва влияние на начина, по който пишат елините, включително и Херодот. Той показва историята на света чрез съдбите на отделните хора...» (стр. 251). Същевременно си поставя толкова абмициозната задача, да запази за света историята на света. Той е първият, посочва Капушчински, който се сеща за това, поне никои друг преди него не прави такова нещо (да, за замислите съвсем не може да се знае кой кога какво е помислил и поискал, решил, но не направил; ако е имало подобен труд, той поне не е достигнал до нас, а и Херодот не споменава нищо такова, Я. К.)

Още един много ценен извод на Капушчински ще си позволя да цитирам изцяло: «Освен това векове преди нас той открива важната, но коварна и вероломна особеност на паметта – хората запомнят това, което ИСКАТ да запомнят, а не това, което е ставало в действителност» (оттук и различни интерпретации на «едни и същи» исторически събития, в зависимост от това, кой пострадва от тях и кой се облагодетелства, Я. К.; продължавам с цитата от Капушчински): «Защото всеки я обагрят по своему, всеки в своето хаванче забърква от нея собствена микстура. Затова добирането до миналото като такова, каквото е било наистина, е

невъзможно, достъпни са ни само различните му варианти, повече или по-малко достоверни, повече или по-малко приемливи за нас днес. Миналото не съществува. Съществуват само неговите безбройни версии» (стр. 252).

Не е ли така обаче и със съвременето, Я. К.? За всеки от нас то не съществува ли само като (частичен, при това) вариант?

И наистина, човек обикновено си спомням по-дълго (а и сприятно чувство) хубавите събития, които са му се случили и/или които е осъществил. Известна е и хипотезата, че това може би е в резултат на инстинкта за самосъхранение – лошото (вкл. и в паметта) стресира, дистресира, унищожава... Бел. Я. К.

Капушчински посочва и голямата роля, като източник на информация за Херодот, на «домораслите хронисти, странстващите певци. И до днес в Западна Африка можем да срещнем...», пише Капушчински «А дали това е било истина, или не – това никой не може да каже и дори е по-добре да не се задълбаваме в нещата», обобщава Капушчински (стр. 253).

«Херодот с ентузиазма и възхищението на дете опознава своите светове. Неговото най-важно откритие – че те са много. И че всеки е различен.

И всеки е важен.

И че трябва да ги опознаем, защото тези други светове, други култури, са огледала, в които се оглеждаме ние и нашата култура. Благодарение на които по-добре разбираме самите себе си, защото не можем да определим своята идентичност, докато не я съпоставим с другите.

И затова Херодот, извършил това откритие – откриването на културата на другите като огледало, в което можем да се огледаме, за да разберем по-добре самите себе си, – всяка сутрин, неуморно, отново и отново тръгва на път.» (стр. 254).

Мисля си и това, обаче: много съпоставяне с други(те) хора и цивилизации, дали от един момент нататък не започва да те децентрира, изважда от ориентир и равновесие, респ. и от (усещането ти за) идентичност. Сам (да за)губиш образа, представата за себе си.

В някои случаи може да те потисне много, заради бедността, дори и мизерията ти, спрямо други хора и общества (мизерия – може да бъде финансово-имотна и/или духовна, нали), но може и да те възрадва, че си по-добре...

Стигнахме до последната глава, «Стоим в мрака, обкръжени от светлина» (стр. 255)

Капушчински отива в родното място на Херодот.

С нея и започнах, горе-долу, този мой прочит на книгата на Капушчински. Прочит – и в смисъл на «подборка» на части от текста, и в смисъл на мое осмисляне (било то и скромно и частично; до голяма степен

се и самоограничавах; желанието, целта е да представя Капушчински чрез Херодот и Херодот чрез Капушчински, а не себе си чрез тях, нали).

Капушчински пише, че Херодот невинаги е бил с него, обаче. Например при внезапни пътувания, не взимал книгата. Или в тежки условия нямал време, желание и сила да я чете. Но си припомнял от нея. И помнел автора ѝ. И разбрал в един момент, че Херодот е вече неговият Херодот («моят Херодот», стр. 257). И си го представял дори, как идва, как изглежда, как разговарят, действително почти. Придавайки му външен вид и качества такива, каквито би му се искало (на Капушчински) да са. Симпатизира му, намира го сроден. Различен – и различни са – от «обикновения човек», който «не изпитва особено любопитство към света. Просто си живее, трябва да се съобрази с този факт и колкото по-малко усилия му коства това – толкова по-добре. Оpozнаването на света предполага усилие и то голямо, поглъщащо човека изцяло. Повечето хора като че ли развиват в себе си обратните способности – да гледат и да не виждат, да слушат и да не чуват.» (стр. 257).

О-о-х, колко такива познавам! И остави примитивите (които обаче също «вярват», поне търсят активно, да не кажа нахално и нагло, «равнопоставеността» - «всички сме равни»), но и колко «учени-експерти», къде със скромни умствени дадености, къде с (и/или) «горе-долу» осведоменост (да не кажа «уж-ерудираност»), че от един момент нататък и врагове на новото познание (в смисъл на това, да продължават да учат и научават ново), които застават на твърди «експертни» становища, и, вече в тази позиция, (до)развиват способностите (си) да гледат без да виждат и да слушат без да чуват». Но да не се разпростирам...

И още една впечатляваща мисъл на Капушчински (за Херодот): «Подобни хора, полезни за другите, са всъщност нещастни, понеже в действителност са много самотни» (стр. 258).

Капушчински е искал да премине границата, физически географски. В един момент е благодарен (и) на Херодот, че е осмислил необходимостта, а и е успял, да и премине и... времевата граница. И у Херодот вижда, че толкова хиляди години назад, всичко се повтаря: «политиката – коварни, нечисти игри и лъжи; животът на обикновения човек – беднотия и безнадеждност, подялбата на света на Изток и Запад – все една и съща».

Капушчински е радостен, че е успял да избяга от «капана на провинциализма». Провинциализмът обичайно се разбира в буквалния си смисъл – ти си извън центъра, манталитетно си роб на локалното, малкото, дребнавото, смешното... Маргинализъм. Но когато имаш в представите, осмислянията и преживяванията си само ориентирите, стандартите, на съвременето си, също си провинциалист. Капушчински цитира Т. С. Елиът, предупрежденията му за времевия провинциализъм, от 1944, в есето му за Вергилий. Че хората бъркат мъдростта със знанието и знанието с

информацията, и се мъчат да решават нещата си с понятия от техниката, тогава изпадат в такъв вид провинциализъм. Но такива, уви, става огромното множество от хората. На останалите не им остава друго, освен да станат отшелници. (Вж. стр. 260).

Капушчински посочва и един генерален проблем, за Херодот, неговата «История» (а и за нас, читателите ѝ, ще добавя аз, Я. К.): от една страна иска да съхрани завинаги ИСТОРИЯТА, истината за нея, «та да не изчезне с течение на времето споменът за извършеното от хората», но от друга страна (уви, достоверността?), за разказа си за ИСТОРИЯТА (може да) ползва (единствено) субективните и частични разкази на отделни различни хора... Историята в пачуърк (Я. К.) от разкази на хора, които разказват каквото и както са видяли или чули, че и както (би) им се искало да е било...

Но нима не е така, малко или повече, с всички истории! Разбира се, че е така! Какво ни остава тогава? Може би само опитът да открием, в тези малко или повече недостоверни фактически, но достоверни като културални нагласи, традиции, в този смисъл истина за общества – отгук и истини за поведения на отделните хора – типични ситуации, промисляния и постъпки, което вече да е достоверен ориентир, и то на ниво обобщение, за нас. За това, какво и как е било еди-кога и еди-къде си. И вече на това ниво, да работим с «огледалото» на историята – а тя е всъщност цяла система от огледала, в която отраженията са безкрай, че и променливи... Песимистично (най-малкото, в посока на «достоверна познавателност», историческа) взе да става. Спирам. За да свърша с последното (за моя текст) отправяне към Капушчински, в пътуването му с – но и чрез, а и през (Я. К.) – Херодот:

Затова Херодот, с пълната яснота за тази «частична, изкривена и отместена истина» (определението мое, Я. К.), постоянно правел уговорки, подчертава Капушчински (Херодот: както ми казаха, както твърдяха, както други дори представят различно...) И «тази истина е може би най-голямото откритие на Херодот», заявява Капушчински.